

AHMET İHSAN'IN SEYAHAT MERAKI ODAĞINDA ALTI HAFTA NİL'DE SEYAHAT*

İbrahim ÖZAKMAN**

Öz: Seyahat etmek, merak etmeyi, keşfetmeyi ve öğrenme isteğini tatmin etmek için aklı gelen ilk eylemdir. Hem okuyarak hem de gezerek öğrenmek insanın yeni dünyaları tanımasını, hayal kurmasını ve yazınsal hayatını etkileyen noktalardır. Coğrafi keşiflerden itibaren farklı kültürlerin ve kaynakların olduğu coğrafyalar, Batı için bir görme ve keşfetme arzusu haline gelir. Bu arzu daha sonrasında Batı'nın Oryantalist söylemlerinin başlatıcısıdır denilebilir. Ulaşım imkânları, teknoloji ve sanayinin gelişimiyle beraber Doğu coğrafyalarına seyahatin yaygınlaşması Batı'nın Doğu'ya daha çok seyahat etmesinin de önünü açar. Kurmaca ve gerçek seyahatnameler, bilimkurgu türündeki romanlar, gezegenler arasında yolculuklar, keşif yolculukları, süreli yayınlarda yayınlanan gezi notları gibi gezi edebiyatıyla ilgili eserlerin, 19. yüzyıl Batı edebiyatında ve Türk edebiyatında giderek arttığı görülmür. 19. yüzyıl Türk edebiyatında Servet-i Fünûn dergisinin kurucusu Ahmet İhsan bu noktada önemli bir yazar, yayıncı ve gezgindir. 1896 yılında altı hafta süren Nil nehri seyahatinde, Ahmet İhsan hem antik Mısır'a hem 19. yüzyılın modernleşen Mısır'ına ilişkin beklentilerini, meraklarını, duygularını, gözlem ve izlenimlerini Batılı bir Türk gezgin gözünden anlatır.

Bu makalede, Ahmet İhsan'ın seyahat merakına ve Oryantalizm için bir araştırma alanı olan Nil Nehri seyahatine odaklanılmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren özellikle Avrupa için bir merak ve ilgi kaynağı olan, giderek bir çalışma ve araştırma alanı haline gelen Mısır'ın modern Türk aydını Ahmet İhsan tarafından nasıl algılandığı araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet İhsan, Servet-i Fünun, Altı Hafta Nil'de Seyahat, Mısır, gezi edebiyatı, seyahatname, Oryantalizm, Osmanlı Oryantalizmi, Osmanlı İmparatorluğu.

Ahmet İhsan's Altı Hafta Nil'de Seyahat in the Focus of His Passion for Travelling

Abstract: Traveling is the first action that comes to mind to satisfy the desire to wonder, explore, and learn. Learning through both wreading and traveling allows a person to discover new worlds, dream, and influences their literary life. Since the age of geographical discoveries, lands with different cultures and resources have become a desire for exploration for the West. It can be said that this desire later became the initiator of the West's Orientalist discourse. With the advancement of transportation, technology, and industry, the widespread travel to Eastern lands paved the way for more frequent Western visits to the East. Works related to travel literature, such as fictional and non-fictional travelogues, science fiction novels, interplanetary journeys, exploration expeditions, and travel notes published in periodicals, became increasingly prevalent in 19th-century

* Bu makale, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN danışmanlığında hazırlanan “19. Yüzyıl Türk Gezi Edebiyatında Oryantalizm” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Doktora tezinin savunma tarihi 17.01.2025'tir.

** Dr. Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: ozakman2@hotmail.com ORCID: 0000-0002-8975-4006.

Western literature and Turkish literature. In 19th-century Turkish literature, Ahmet İhsan, the founder of the magazine Servet-i Fünûn, was an important writer, publisher, and traveller. During his six-week journey on the Nile River in 1896, Ahmet İhsan described his expectations, curiosities, feelings, observations, and impressions of both ancient Egypt and the modernising Egypt of the 19th century from the perspective of a Westernized Turkish traveller.

This article focuses on Ahmet İhsan's passion for travel and his journey along the Nile River, a subject of Orientalist research. It examines how Egypt, which had become a subject of curiosity and interest for Europe since the 18th century and gradually transformed into a field of study, was perceived by the modern Turkish intellectual Ahmet İhsan.

Keywords: Ahmet İhsan, Servet-i Fünûn, Altı Hafta Nîl'de Seyahat, Egypt, travel literature, travel writing, Orientalism, Ottoman Orientalism, Ottoman Empire.

Giriş

Seyahatin Kültürel Tarihi (1998) adlı kitabında Winfried Löschburg, seyahat etmenin insanlığın yeryüzündeki varlığıyla ortaya çıktığını vurgular. “Bilinmeyen bölgelerin keşfi, binlerce yıldan beri, insanlığın en büyük macerası[dır]” (Löschburg, 1998, s. 11). Merak, gizem ve mistik unsurları barındıran seyahat, başlangıçta avcı ve toplayıcıların hayatlarını sürdürmek amacıyla “kendilerini güvende hissettikleri çemberin dışına çıkarak meçhul toprakları (terra incognita) keşfetmeleri” (Özgül, 2011, s. 6) olarak düşünülebilir. Bu açıdan seyahat, deneyimleme eylemidir. Neden ve nasıl soruları ile giderilmeye çalışılan bir arzu eylemidir. Sorulara bulunan her cevap bir başka merakı, bir başka öğrenme ve görme istediğini artırdığı için gezginlerin seyahatleri bir bölgede sınırlı kalmaz. İnsanoğlu okuduklarından ve işittiklerinden yola çıkarak görmek istediği coğrafyalara ticari, siyasi, dini, kültürel ya da ekonomik amaçlarla seyahat etmiştir. İlk coğrafi keşiflerden itibaren denizciler, din adamları ve tüccarlar yaşadıkları yerlerden farklı olan yerleri keşfetmek üzere yola çıkmış ve yolculuk deneyimlerini kaleme almışlardır. Bu anlamda “Kartaca Senatosu tarafından MÖ 505'te Batı Afrika sahillerinde koloniler tesis etmek maksadıyla vazifelendirilen Hanno, MÖ 340 civarında Cebelitarık üzerinden Atlas Okyanusuna geçen Marsilyalı Pytheas, MÖ 2. yüzyılda yaşayan coğrafyacı ve denizci Kyzikoslu Eudoksus” seyahat tarihinin ilk gezginleri olarak sayılabilir. 13. yüzyılda Marco Polo Batı'dan Doğu'ya yaptığı yolculukta “Çin topraklarını boydan boya Büyük Okyanus'a kadar” görür. Çin'de mukim Moğol Hanı Kubilay'ın danışmanlığını yapar” (Hanlıçe, 2022, s. 11-12, 14). 14. yüzyıl gezginlerinden İbn Battûta 28 yıl süren gezileri boyunca Mısır, Arap Yarımadası, Irak ve İran gibi birçok ülkeyi ve coğrafyayı dolaşan önemli bir kâşiftir.

Dünya edebiyatında yer alan birçok seyyah ve seyahatnamenin yanı sıra Türk edebiyatında da seyahatname türüne dâhil edilebilecek birçok eser bulunmaktadır¹.

¹ Eski Türk edebiyatında seyahatle ilgili menzilname, gazavatname, fetihname, hacname ve şehrengizler bu konudaki ilk örneklerdir. Fetihname ya da gazavatnameler, manzum, mensur veya manzum-mensur biçiminde yazılan ve Osmanlı padişahlarının ve askerlerinin savaşlarını, kahramanlıklarını ve sefer sırasında yoldaki deneyimlerini aktaran bir tarihi belge olarak düşünülse de kendi dönemlerinin seyahat kültürü hakkında bilgi veren metinlerdir. Hacnameler, Müslümanlar için kutsal mekânlara seyahatleri anlatmaktadır. Gidilen yer kadar yolda yaşananlar, yolcuğu yapan kişinin manevi olarak çektiği sıkıntılar, yoldaki tanıklıklar hacnamelerin içeriğini oluşturur. “Hac ibadetini yerine getirmek isteyen Osmanlı vatandaşları da kimi zaman padişahın desteğiyle, surre alaylarıyla, çoğu zaman da kendi imkânlarıyla kervanlar aracılığıyla” (Kolbaş, 2021, s. 13) Mekke ve Medine'ye seyahat ederler. “Klasik Türk edebiyatında bir yönüyle manzum

“Seyahatname, bir seyyahın gezip gördüğü yerler hakkındaki izlenimlerini anlattığı eserdir” (Asiltürk, 1997, s. 1). Türlü, tarihsel gelişiminde farklı türlerle olan benzerliği, konulardaki ortaklıklar, seyahatnamenin birçok türle hem gerçek hem de kurmaca açısından ortaklığını düşündürmektedir. Seyahatname, öncelikle seyyahın bir ben anlatısı ve bireysel deneyimidir. Kendi izlenimleri, yolculuk sırasında değişken duyguları, merakı, hayalleri ya da hayal kırıklıklarıdır. Seyyah yeni ve farklı bir şey göreceğini umarak yola çıkar. Gördüğü ya da deneyimlediği her şey seyyaha aittir. Bu noktada Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’si içeriği bakımından önemlidir. Eser, seyahatname türünün tanımına uygun ve özgün olarak bir “ben anlatısı”dır. Evliya Çelebi, seyahatlerinde ilginç, farklı, acayip, garip gelen ne varsa not alır. “Seyahat yorgunu Evliya, yaşlılığına rağmen seyahatlerini, evrak-ı perişan notlarından, belleğinde kalanlardan ve okuduklarından edindiği birikimle baştan sona sistematik bir yapıyla” (Tezcan, 2019, s. 128) on cilt tutacak hacimde bir araya getirir. Evliya Çelebi, acayip ve garip bulduğu her konuyu, konuştuğu kişileri, gezdiği şehir ve doğayı ayrıntısı ile canlı şekilde betimlemiştir². Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* 17. yüzyıl için çok zengin ve tükenmez bir tarih, etnografya, coğrafya folklor kaynağıdır. *Seyahatname*’nin vurgulanan bu özelliklerinin yanı sıra, Evliya Çelebi kendi gözlemleriyle birlikte yazılı kaynaklardan yararlandığı da görülmektedir³.

Evliya Çelebi, eserinde gezip gördüğü Avrupa, Asya ve Afrika topraklarının, neredeyse bütün bir 17. yüzyıl Osmanlı coğrafyasının en ilginç yönlerini aktarır” (Asiltürk, 1997, s. 6). Türk edebiyatı açısından Evliya Çelebi’nin söz konusu eserinin dışında Osmanlı dünyasında seyahat kültürü on dokuzuncu yüzyıla birlikte gelişmeye başlar. Ahmet Mithat Efendi’nin Osmanlıların seyahat etmeye pek fazla meraklı olmadığını, “seyahat[in] yalnız memuriyetle bir yerden diğer mahale gitmekten ibaret kalmış” (Darugazade Mehmet Emin Efendi, 1880, s. 4) olduğunu ifade eder. Osmanlılarda daha çok resmî ziyaretler ve elçilik görevi nedeniyle uzun veya kısa süreli seyahatler görülür. Bu seyahatlerde genellikle gidilen ve ziyaret edilen yerler hakkında saraya bir layiha veya sefaretname türünde yazılar sunulur.

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyıla birlikte Batı’nın askeri alandaki ilerlemelerini takip etmek ve uygulamak, sanayi ve teknolojiadaki gelişmeleri öğrenmek amacıyla birçok elçisini Avrupa’ya gözlem amacıyla göndermiştir⁴. “Avusturya’ya giden Hattı Mustafa Paşa’nın sefaretnamesi (1748), Viyana’ya giden Ahmet Resmî Efendi’nin sefaretnamesi (1758), İspanya’ya giden Vasıf Efendi’nin sefaretnamesi (1787-88)” (Asiltürk, 2016, s. 31) gibi örnekler, Osmanlı’nın Batı’nın tekniğini, sosyokültürel yaşam tarzını, sanat ve düşünce dünyasını öğrenmesi açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileyen yönetim sistemini yeniden düzenlemek ve modernleşmek amacıyla gerçekleşen bu resmi seyahatlerde,

seyahat eseri özelliği gösteren şehrengizlerdir. Şairlerin şehirlere ilişkin izlenimlerini manzum olarak aktardığı için” (Asiltürk, 1997, s. 8) seyahatname türüne dâhil edilebilir. Şehrengizlerde gezginlerin öncelikli amacı seyahati anlatmak değil, dini, siyasi, ticari açılardan saraya sunulmak üzere edebi ve tarihi eser ortaya koymaktır. Türk gezi edebiyatının tür olarak gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Asiltürk, 1997; Dinç Kurt, 2008; Çetin Baycanlar, 2015; Kolbaş, 2021.

² Ayrıca bkz. Özyay Diniz, 2017.

³ Seyyahın coğrafî, tarihî, dinî, edebî ve hatta müziğe dair farklı kaynakları eserinde referans verdiği açıktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karateke ve Aynur, 2012.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Unat, 1968; Asiltürk, 1997.

sefaretnamelerin, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Batılılaşma ve çağdaşlaşma yönünde önemi vardır.

Sefaretname ve seyahatname arasında türsel bir yakınlık olduğu düşünülse de seyahatname, öncesinde ifade ettiğimiz gibi bir yolculuk anlatısıdır. Seyyahın yolculuğu boyunca deneyimleri, merakı, heyecanı ve hisleri eserini meydana getirir. Ancak sefaretnameler yolculuk anlatısı değildir. Sefaretnamelerde yabancı bir ülkede uzun süre ikamet eden bir elçinin kaldığı yer hakkındaki gözlemleri vardır.

19. yüzyılla birlikte özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan çeşitli coğrafyalara farklı nedenlerle seyahat edildiği bilinmektedir. Sanayi Devrimi'yle birlikte kitlesel ulaşım araçlarının geliştiği ve çeşitlendiği görülür. Bu gelişim ve çeşitlilik seyahat etme kültürünü de etkiler. Dünyanın birçok bölgesine daha hızlı ve az zamanda seyahat edebilmenin önünü açmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Avrupa'ya gitmeye başlayan Osmanlı aydınları, yazar ve şairleri deneyimlerini ve gözlemlerini yayınlamıştır. Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi*, Şinasi'nin *Paris'ten Londra'ya ve Hotel Metropole* (Asiltürk, 2016, s. 37), Mehmet Rauf'un *Seyahatname-i Avrupa*⁵, Ahmet İhsan'ın *Avrupa'da Ne Gördüm?* ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan* gibi eserleri bu seyahatlere örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra aynı zaman diliminde kâşifler, yeni keşfedilen coğrafyalar, araştırmalar, modern konaklama ve ulaşım imkânları, gezi rehberleri ve el kitapçıkları geliştikçe Osmanlı dünyasında seyahate ilgi artmıştır. Hem seyahatnamelere benzeyen hem de bilim-kurgu türünde romanlar yazan Jules Verne'in birçok romanı Türkçeye çevrilir⁶. Fransız seyyahların gezileri takip edilir. Bunlar, seyahate ilgiyi arttırmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalara bakış açılarını da geliştirmiştir.

Seyahate artan bu ilgi ve merak konusuna dikkate değer isimlerden belki de ilki gerek gerçek gerekse kurmaca seyahatnameler yazar Ahmet İhsan'dır. Ahmet İhsan'ın çağdaşlarına benzer şekilde seyahate merakını ve merakının kaynaklarını tartışılırken, modern ve Batılı bir Türk gezginin Mısır'a ve Nil'e bakış açısı kurmaca seyahatnamesi *Altı Hafta Nil'de Seyahat* (1896) odağında değerlendirmek gerekir.

Gerçekten Kurmacaya Ahmet İhsan'ın Seyahat Dünyası

Türk edebiyatı tarihi içerisinde öncelikle yazar, yayıncı ve çevirmen olarak tanınan Ahmet İhsan'ın⁷ seyahate olan merakı ve seyahatnameleri, yazınsal hayatında dikkate değer bir noktadır. Hem gerçek hem de kurmaca seyahatlerini yayınlayan Ahmet İhsan'ın seyahate olan ilgisinde 19. yüzyıl teknolojisi ve bilimsel alandaki gelişmelerin etkili olduğu görülür. Yayınladığı yazılar ve Fransız yazar Jules Verne'den tercüme ettiği bilimkurgu türündeki romanlar, onun 19. yüzyıl modern seyahat kültürüne yakınlığını ortaya koymaktadır. Kurucusu olduğu *Ümran* (1887) ve *Servet-i Fünûn* (1891) dergileriyle de değişen kültürel hayatın yansımalarını Osmanlı okuruna ulaştıran Ahmet İhsan, yazınsal hayatına matbaacılığı öğrenmekle başlamıştır. *Servet-i Fünûn* dergisini kurduktan hemen sonra modern matbaacılığı öğrenmek ve Avrupa medeniyetini yakından görmek amacıyla Avrupa'ya gitmiştir.

⁵ “Bazen Eylül [1900] romanının yazarı Mehmet Rauf'la karıştırılır ama değildir” (Asiltürk, 2016, s. 37).

⁶ Türkçeye çevrilen eserlerinin listesi için ayrıca bkz. Koz, 2000.

⁷ Ahmet İhsan'ın hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. Ziyad Ebüzziya, 1989; Ercilasun, 1996; Üstün, 2020.

27 Mart 1891'de *Servet-i Fünûn*'u kuran Ahmet İhsan Mayıs sonunda Avrupa'ya gider. Bu, onun ilk Avrupa seyahatidir. Niyeti matbaacılık öğrenmektir. (...) Seyahati dört ay süren Ahmet İhsan bu seyahatinin intibalarını *Avrupa'da Ne Gördüm?* adlı kitabında toplamıştır. 1891'de, Ahmet İhsan döner dönmez İstanbul'da basılan bu kitap büyük boyda 500 sayfadan ibarettir. Marsilya yoluyla Paris'e geçmiş, Londra, Belçika, Hollanda, Almanya, İsviçre ve İtalya'yı dolaşmış, Avusturya'ya geçerek Varna yoluyla Karadeniz'den İstanbul'a dönmüştür (Ercilasun, 1996, s. 15).

Avrupa seyahati boyunca matbaacılık hakkında öğrendiklerinin yanı sıra Paris ve Londra gibi büyük ve modern şehirlerdeki kültür ve sanat ortamını da yakından takip eden Ahmet İhsan, duyduğu heyecan ve şaşkınlığı anında defterine kaydettiğini seyahatnamesinde yazar:

Harikulade bir şey gördüğüm zaman ihtisâsatımı bilâ-izâa-i vakt tahrîr eyliyorum. Bu gibi zamanında yazılmış vukuatları tevâli ettirirken ara yerlere rabt eyleyeceğim. Mesela buraya geleli öyle şeyler gördüm ki onları gördüğüm gün ihtisâsatımı soğutmadan yazmayaydım tabii ki karilerime istediğim kadar etraflı malumat veremezdim (Ahmet İhsan, 1891a, s. 28)⁸.

Ahmet İhsan'ın seyahati boyunca izlenimlerini unutmadan o anki duygusuyla yazmasının amacı, seyahatin öğretici yanını göstermek ve hissettirmektir. 19. yüzyılla birlikte Avrupa medeniyetini ve kültürünü daha yakından öğrenmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu için teknik ve bilimsel gelişmelerin öneminin farkında olan Ahmet İhsan, yalnızca okuyarak değil, gezerek de öğrenmeden yanadır. İlk olarak *Ümran* dergisinde tefrika ettiği ardından 1891 yılında Âlem Matbaası'nda yayımladığı *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat*⁹ adlı kurmaca seyahatnamesinde de bu düşüncesini şu şekilde açıklamıştır:

Tetebbu-ı ulûm ile küşayış bulan fikrin, cidden tevsî ve tenevvür etmesi için birinci vasıta olmak üzere bugün seyahatin Avrupa'da meydana sürülmesi pek umumiyet kesp eylemiş bir nokta-i hakikattir. Vakıa coğrafyaya, ilmü'l-ensaba [soybilim] dair kütüb-i mufasssala mütalaası, üzerinde yaşadığımız küre hakkında insana mükemmel fikirler verirse de bunlar daima daire-i nazariyattan kurtulamaz. Binaenaleyh her fert ulûm-i iptidaiye-i lazıme-i tahsil ettiği gibi evvela oturduğu şehrin her tarafını gezmekten başlayarak bir defa memleketini dolaşmaz, sonra da Avrupa'ya doğru hatve-endâz olarak ufacık bir cevellân etmezse daima malumatı mahdud ve hatalı kalır (Ahmet İhsan, 1891b, s. 1).

Gezmenin okumak kadar etkin bir öğrenme biçimi olduğunu, ikamet edilen şehirden uzak diyarlara kadar geniş bir coğrafyayı gezerek gözlemlemenin insan için bir macera olacağını ve aynı zamanda dünya hakkında yeni fikirler verebileceği Ahmet İhsan'ın üzerinde durduğu önemli bir konudur. Sadece okumanın değil aynı zamanda gezmenin ve bunları kaydetmenin eldeki bilgiyi arttıracaklarını vurgulayan Ahmet İhsan, Avrupa medeniyetinin bilimsel ve teknolojik ilerlemelerinde seyahatin payına değinir. Ona göre kitaplardaki konuları seyahat ederek yerinde gözleyip deneyerek öğrenmek daha kalıcı olacaktır.

⁸ Bu makalede *Avrupa'da Ne Gördüm?* (1891) adlı seyahatnameden tüm alıntılar, eski harfli Türkçeden çeviri yazısı tarafımızca birincil kaynaktan yapılmıştır. Makalede yer verilen alıntılar, doğrudan ana metinden tarafımızca aktarılmıştır. Söz konusu seyahatnamenin çeviriyazısı da yapılmıştır. Ayrıca bkz. Ahmet İhsan, 2007.

⁹ Söz konusu seyahatnamenin eski Harfli Türkçeden çeviri yazısı tarafımızca birincil kaynaktan yapılmıştır. Eserin eski harfli Türkçeden bir çeviri yazısı *Doğu Asya'ya Seyahat* başlığıyla yayınlanmıştır. Ancak seyahatnamede ismi anılan seyyahlarla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemesinden dolayı bu makalede birincil kaynak önem arz etmektedir. Diğer çalışma için ayrıca bkz. Ahmet İhsan, 2018.

Ahmet İhsan, gezi yazılarını *Servet-i Fünûn* dergisinde peyderpey yayınlamıştır. *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat*'te ifade ettiği gibi “evvela oturduğu şehrin her tarafını gezmekten başlayarak” (Ahmet İhsan, 1891b, s.1) dolaştığı İstanbul ve çevresine dair yazılarından bahsetmek gerekir. Anadolu Demiryolu Kumpanyası tarafından davet edilen Ahmet İhsan, matbaadan arkadaşı Asım Bey’le birlikte Haydarpaşa’dan Alpu köyüne kadarki tren yolcuğunu 6 Ağustos 1308/18 Ağustos 1892-24 Eylül 1308/6 Ekim 1892 tarihleri arasında 75-79. sayılar arasında yayınlanan “Haydarpaşa’dan Alpu Köyüne Osmanlı Anadolu Demiryolu Hattında Bir Seyahat” başlıklı gezi yazılarında¹⁰ anlatır. Okurlarına bu hattı ve çevresini tanıtır¹¹. “Haydarpaşa’dan Konya’ya Cevlân” ve “Alemdağı’nda Bir Cevlân” başlıklı yazılarında İstanbul ve çevresini tanımaya yönelik deneyimlerini aktarır.¹²

“Alemdağı’nda Bir Cevlân” sıcak yaz günlerinde İstanbul halkının sayfiye yeri olarak kullandığı serin Alemdağ ormanından bahseden bir yazıdır. Ahmet İhsan da yaz mevsiminde bunaldığı zamanlar bu sayfiye alanında gezintiye çıkarak izlenimlerini okurlarıyla paylaşmaktadır. Ahmet İhsan bu kısa ve genellikle günübürlük seyahatlerinde çevre betimlemeleri, konaklama yerleri ve tanıklıkları üzerinde durmaktadır. İstanbul’un dışında bir taşra panoraması çizen Ahmet İhsan’ın yazıları, Anadolu’nun 19. yüzyılda gündelik yaşamını, şehirleşme ve modernleşmesini de gösterir. “Ankara Müşahedâtı” başlıklı 1 Temmuz 1309/13 Temmuz 1893-22 Temmuz 1309/3 Ağustos 1893 tarihleri arasında 122-125. sayılar arasında yayınlanan gezi yazılarında Ankara ve çevresi hakkında ayrıntılı bilgilere yer verir. Aynı zamanda başkent ve çevresinde tamamlanan kısa demiryolu hatlarını bir gazeteci olarak gezerek okurlarına bu yeni ulaşım hatlarıyla ilgili de bilgi verir. Ankara’ya trenin gelişi *Servet-i Fünûn* dergisinin kapağında da yayınlanır.

Görsel 1. [Ankara’ya tren hattının gelişi].

(*Servet-i Fünûn*, (17 Kânunuevvel 1308 [29 Aralık 1892], (94), [Kapak Sayfası])

¹⁰ *Servet-i Fünûn* dergisinden gezi yazıları için ayrıca bkz. Özdemir, 2008.

¹¹ Ahmet İhsan, *Servet-i Fünûn*’da yayınladığı gezi yazılarında demiryollarındaki gelişmeleri imparatorluğun doğu politikaları ve ulaşım ekseninde anlatır. Ayrıca bkz. Öztürk, 2024, s. 331.

¹² Ayrıca bkz. Özdemir, 2008, s. 6.

Ahmet İhsan, İstanbul ve Anadolu'ya doğru başlayan bu gezilerin yanı sıra Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerine de seyahat etmiş ve görüp yaşadıklarını *Servet-i Fünûn*'da tefrika etmiştir. "Suriye'de Bir Cevelân" gibi imparatorluğun başkentinden uzak coğrafyalar da bulunmaktadır. Özyaşamöyküsünden de izler taşıyan bu yazı, diğer gezilerinden farklıdır. Suriye, Ahmet İhsan için ayrı bir öneme sahiptir; çünkü babası Ahmet Halit Bey'in "1877'de Şam'da ordu muhasebeciliğine tayiniyle burada ailecek dört sene kal[mışlardır]" (Ercilasun, 1996, s. 4). Ahmet İhsan, 1896'da Suriye'ye gittiğinde çocukluk günlerini hatırlar: "Çocukluğumun en tatlı evânını geçirdiğim Şam şehrine takarrüp eyledikçe garip fakat latif birçok hissiyatın zebunu oluyorum" (Ahmet İhsan, 1896b, s. 194). İstanbul'dan Suriye'ye gitmek üzere bindikleri Saint adlı vapur önce adalara ve İzmir'e uğrayarak Akdeniz üzerinden Beyrut limanına varır. Ahmet İhsan'a bu gezisinde Suriye Demiryolu Komiseri Osman Bey ve *Servet-i Fünûn* dergisinin seyyar memuru Tevfik Bey eşlik etmiştir.

Ahmet İhsan'ın uzak ve yakın coğrafyalara seyahatlerinin yanı sıra Batılı oryantalistlerin seyahatnamelerini okuduğu ve bu doğrultuda okuduklarından etkilenecek kurmaca seyahatnameler yazdığı da bilinir. *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat* adlı eserinde Ahmet İhsan, hayalî seyyahı Kâmî'yi İstanbul'dan yola çıkartır. Moskova, Kazan, Perm, Tümen, İrkutsk gibi şehirlerde gezdirir. Kâmî nehir yoluyla gördüğü ve deneyimlediği her şeyi mektup olarak yazar. 19 Mayıs-2 Ağustos 1303/31 Mayıs-14 Ağustos 1887 tarihleri arasında gerçekleşen bu gezinin sunuş yazısında Ahmet İhsan iki seyyahat bahseder. Bu seyyahlar Ahmet İhsan'ın kurmaca seyahatnamesi için iki ana kaynaktır. Bunlardan ilki Fransız oryantalist Henry Russell Killough¹³, diğeri ise Victor Meignan¹⁴'dir. Sunuş yazısında geçen "Fransa seyyahlarından Kont Rosil Kilog 1858'de ve Mösyö Viktor Minyan 1873'te geçeceğim yollardan mürur edip müşahadatını kitap şeklinde neşretmişlerdir" (Ahmet İhsan, 1892, s. 2) açıklaması, Ahmet İhsan'ın bu seyahatnameyi kurgularken kimlerden etkilendiğini açıkça göstermektedir. H. Russell Killough'un 1858 yılında kitap halinde yayımladığı *L'Asie et L'Océanie* (Asya ve Okyanusya) başlıklı seyahatnamesindeki Sibirya, Moğolistan ve Çin güzergâhı benzer şekilde seyyah Kâmî'nin de takip ettiği yoldur. Victor Meignan'sa 1876 yılında kitap halinde yayımladığı *De Paris a Pékin Par Terre Sibéria-Mongolie* (Paris'ten Pekin'e Karayoluyla Sibirya-Moğolistan) başlıklı seyahatnamesinde aynı yol üzerinden gezdiği Asya'yı anlatmıştır. *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat*'in sunuş yazısında diğer dikkate değer nokta, seyahat hakkında birçok kaynağı yakından takip eden Ahmet İhsan'ın Avrupa'nın seyahate verdiği önemi vurgulanmasıdır.

Avrupalılar daima seyahate müteallik âsâr vücuda getirdikleri gibi her an meşhur seyyahlar dünyanın mütemeddin noktalarından sarf-ı nazar en meçhul mevâkine bile her türlü mihnet ü meşâkı göze alarak giderler, meşhûdât-ı vakıalarını yazarlar. Dedigimiz üzere Avrupalılar fazla olarak bir de seyahat-i muhayyile vücuda getirirler. Jules Verne'in âsârı bu hususta en güzel birer numunedir (Ahmet İhsan, 1891b, s. 1).

"*Seksen Günde Devr-i Âlem* (1890), *Gizli Ada* (1890), *Deniz Altında Seyahat* (1889), *Kutb-ı Şimalî'ye Seyahat* (1892), *Çin'de Seyahat* (1892) gibi birçok eseri çeviren Ahmet İhsan'ın Jules Verne'den yaptığı tercümeler 1890-1895 yılları arasında yirmiyi bulmuştur" (Ercilasun, 1996, s. 41). Ahmet İhsan'ın tercüme ettiği bu romanların hemen

¹³Henry Russell Killough (1834-1909). Pirene keşiflerinin öncülerinden Fransız gezgin.

¹⁴Victor Meignan (1846-1938). Başta Sibirya olmak üzere Mısır ve Çin gibi ülkelere seyahat etmiş Fransız gezgin.

hepsi hayali seyahatleri içeren, macera dolu eserlerdir. Jules Verne'in bilinen ve bilinmeyen diyarlara, denizler altına, egzotik adalara, Dünya'nın merkezine ve Ay'a seyahati işleyen romanları 19. yüzyıl için hayranlık ve şaşkınlık uyandırıcıdır.

Jules Verne'in amacının “modern bilimin ortaya yığıdığı bütün coğrafya, jeoloji, fizik, astronomi bilgilerini özetlemek ve kendine özgü o sürükleyici biçimiyle evrenin tarihini yeniden kurmak” (Butor, 2000, s. 110) olduğu genel bir görüştür. *Servet-i Fünûn* dergisinde edebiyat, kültür ve sanatla ilgili makalelerin yanı sıra 19. yüzyıl pozitif bilimlerine dair birçok makalenin de yayımlanması, Ahmet İhsan'ın da Jules Verne gibi bilim ve seyahati bir arada düşündüğünü göstermektedir. *Ümrân* ve ardından *Servet-i Fünûn* dergilerini çıkarttığı bu yıllarda Ahmet İhsan'ın Avrupa medeniyetini öğrenirken seyahate dair düşüncelerinin gelişmesinde yaptığı çeviriler ve takip ettiği gelişmeler etkilidir. Ahmet İhsan'ın, Jules Verne'in ölümünü haber aldıktan sonra yazdığı “Müteveffa Jules Verne” başlıklı yazı¹⁵, ona duyduğu saygı ve minnetin bir göstergesidir. Söz konusu yazıda Jules Verne'in romanlarını Saint Michelet adlı yatında yazdığını, “her sene bütün Fransa sevhilini dolaştığı”nı ve “ciddi bir muharrir en hakiki gemicidir” (Ercilasun, 1996, s. 73) şeklindeki ifadesi, Ahmet İhsan'ın Jules Verne'i takip ettiğini ve ondan etkilendiğini gösterir. Jules Verne'in hem gemici hem yazar olmasının etkisi Ahmet İhsan'ın gezilerinde ve eserlerinde açıkça görülür. Örneğin Asya-yı Şarkî'ye giden hayali seyyahı Kâmî, Rusya'dan Sibiry'a doğru nehrin içinde gezerek ilerler Avrupa seyahati dışında Ahmet İhsan'ın kurmaca ve gerçek bütün seyahatnameleri nehirlerde geçer. 1911 yılında kitap halinde basılan *Tuna'da Bir Hafta* adlı seyahatnamesinde nehir gezisini anlatır. Ahmet İhsan, suda seyahat etme düşüncesinde Jules Verne'den etkilenmiş olabilir. Jules Verne'in *Seksen Günde Devr-i Âlem, Deniz Altında Seyahat, Gizli Ada* gibi deniz yolculuklarını anlattığı romanları tercüme eden Ahmet İhsan'ın yolculuklarında deniz ulaşımını seçmesi, kurmacadan gerçekliğe doğru bir seyri gösterir. Jules Verne'in 19. yüzyılın pozitif bilimlerinden yararlanarak kurduğu yazınsal evrende birçok kez deniz yolunu tercih etmesi gibi Ahmet İhsan da seyahatnamelerinde deniz ya da nehir yolculuklarını seçer. Denizciliğin bilimsel hesaplamalar, coğrafya bilgisi, deneyim, cesaret ve dayanıklılık gerektirmesi macera, keşif ve cesarete dayanan romanları beslemektedir.

Altı Hafta Nıl'de Seyahat'in Hikâyesi

Ahmet İhsan'ın *Altı Hafta Nıl'de Seyahat* adlı seyahatnamesi, öncelikle “Altı Hafta Nehir Seyahati”¹⁶ başlığıyla *Servet-i Fünûn* dergisinin 7 Nisan 1310/19 Nisan 1894 tarihli 162. sayısından 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894 tarihli 168. sayıya dek yayımlanır.¹⁷ Bu yazı dizisinde yazarın kimliği hiçbir nüshada geçmemektedir. Söz konusu seyahatname hakkında daha önce yapılan çalışmalarda¹⁸ söz konusu eser telif olarak

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet İhsan 17 Mart 1321/30 Mart 1905.

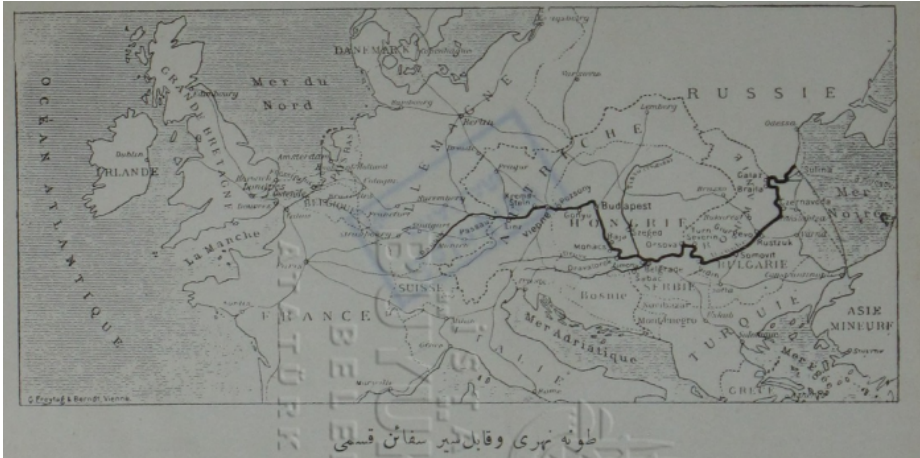
¹⁶ Seyahatnamenin çeviri yazısı için ayrıca bkz. Ahmet İhsan, 2018b.

¹⁷ “Altı Hafta Nehir Seyahati” başlıklı bu yazı dizisi hakkında daha önce Zafer Özdemir tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde söz konusu yazı dizisinin 162. sayıdan 192. sayıya kadar sürdüğü ifade edilmiştir. Bkz. Özdemir, 2008, s. 5. Ancak bu yazı dizisi, *Servet-i Fünûn* dergisinin 168. sayısı 186. sayfasında “162. nüshadan beri mâbad ve hitam” açıklaması yer almaktadır. Bu nedenle Özdemir'in verdiği bilgi hatalıdır.

¹⁸ Ahmet İhsan'ın hayatı ve eserleri hakkında yapılan araştırmalarda, *Altı Hafta Nıl'de Seyahat* genel olarak telif eser olarak değinilmiştir. Ziyad Ebüzziya'nın *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde hazırladığı “Ahmet İhsan Tokgöz” (1989) maddesinde yalnızca telif eser olarak bahsedilmiş ve eserle ilgili ayrıca bilgi verilmemiştir. Bunun dışında Bilge Ercilasun'un Kültür Bakanlığı Türk

düşünülmüştür, gerçek ya da kurmaca olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bunun yanı sıra Ahmet İhsan'ın Nil'e giden bir seyyah olarak değerlendirildiği görülmüştür¹⁹. Ancak, özyaşamöyküsü ve anılarının yer aldığı *Matbuat Hatıralarım I-II* (1930-1931) ve *Babialı Yokuşu'ndan Portreler* ya da Bilge Ercilasun'un çalışması (1996) incelendiğinde yazarın Nil'e yaptığı herhangi bir yolculuktan bahsedilmediği görülür. Bu nedenle Ahmet İhsan'ın gerçekten Nil'e seyahat edip etmediği şüpheli bir durumdur.

Altı Hafta Nil'de Seyahat adlı eserin kurmaca mı yoksa gerçek mi olduğuna şüpheyile yaklaşmamızın sebebi, Ahmet İhsan'ın genellikle eserlerinde ve gezi yazılarında yazar veya seyyah olarak kimliğini belirtmesidir. Özellikle *Avrupa'da Ne Gördüm?* (1891) ve *Tuna'da Bir Hafta* (1911) adlı seyahatnamelerinde Ahmet İhsan, yazar ve seyyah olarak kimliğini açıkça belli etmektedir. *Avrupa'da Ne Gördüm?* adlı eserinde imzasının yanı sıra kendisine ait bir fotoğraf ve gezdiği yerlerin bir haritası da mevcuttur²⁰. *Tuna'da Bir Hafta* adlı eserinde seyahati sırasında gezdiği yerlerin güzergâhını gösteren bir harita ilave etmiş, yolculuk esnasında çekilen fotoğraflar seyahatnameye eklenmiştir.

Görsel 2. “Tuna Nehri ve Kabil-i Seyr-i Sefâin Kısımî”, (*Tuna'da Bir Hafta*, 1911, [İç kapak sayfası])

Her iki seyahatname de Ahmet İhsan'ın bu seyahatlere katıldığı, kurmacadan ziyade gerçekten seyahat edip gözlem ve izlenimlerini kaleme aldığı söylenebilir. Ahmet İhsan'ın söz konusu bu eserlerinde bunu kanıtlayan işaretler bulunur. Ancak *Altı Hafta Nil'de Seyahat*'te ve *Asya-yı Şarki'ye Seyahat*'te harita yer almaz. Yalnızca bir seyyahın yolculuk ve deneyimleri anlatılmaktadır. *Asya-yı Şarki'ye Seyahat*'in hayalî seyyahı Kâmî, “bir Türk seyyahı” olarak (Ahmet İhsan, 1982, [İç kapak]) belirtilir. *Altı Hafta Nil'de Seyahat*'te seyyahın kimliği açıklanmaz, yalnızca “Osmanlı erbab-ı kaleminden

Büyükleri serisinden yayına hazırladığı *Ahmet İhsan Tokgöz* (1996) adlı çalışmada ve Koray Üstün'ün *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde hazırladığı “Ahmet İhsan Tokgöz” başlıklı maddede (2020) bu eserle ilgili bilgi yer almamaktadır. Dinçer Atay'ın *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*'nde hazırladığı “Altı Hafta Nil'de Seyahat” (2022) maddede eserin telif bir eser olduğu belirtilir.

¹⁹ Ayrıca bkz. Asiltürk, 2009, s. 966 ve 969.

²⁰ Ayrıca bkz. Ahmet İhsan, 1891, s. 4. ve 600. s.

bir zat” olarak ifade edilir²¹. Seyahatnamenin kitap halinde basılmasından sonra *Servet-i Fünûn*’un 311. sayısında imzasız şekilde yayınlanan bir duyuruda eser okurlara şöyle tanıtılmıştır:

Geçen kışın Mısır’da Kahire’den Nil Nehri üzerinde vapurla ikinci şelaleye kadar icra-yı seyahat eden Osmanlı erbab-ı kaleminden bir zatın müşahadatından müteşekkil olan bu eser, hatt-ı seyahate ait kasaba, âsâr-ı atıka, menazır gibi 27 kıta resimle müzeyyen ve 50 büyük sahifeden müteşekkil olarak neşr olunmuştur. Fiyatı 5 kuruştur, taşradan isteyenler 6 kuruşluk posta pulu göndermelidir ([İmzasız], 1897, s. 397).

Bu açıklamada görüldüğü üzere seyyahın kimliğinin açıklanmaması, Ahmet İhsan’ın bu eserinin gerçek bir seyahatin izlenimlerini yansıtmadığını gösterebilir. “Hayali bir seyyah”la Mısır ve Nil hakkında macera dolu, heyecan veren ve dönemin Jules Verne romanlarına benzer bir seyahatname yazmak istediği düşünülebilir. Yazarın kimliğini belli etmemesi bir tercihin ötesinde kurmaca eserlerinde gizem barındırmak ve eseri gibi kendisinin de gerçek olmadığı imajını vermek olabilir. *Servet-i Fünûn*’un 25 Ağustos 1310/6 Eylül 1894 tarihli 182. sayıda “1311 Senesine Mahsus Nevsâl-i Servet-i Fünûn” başlıklı yazıda 1310/1894 yılında dergide yayınlanan yazı dizilerinden ilgi gören ve beğenilenlerin kitaplaştırılacağına dair bilgi verilir. Söz konusu bu yazıda Ahmet İhsan’ın çevirdiği *Seksen Günde Devri Âlem*’in (1890) beğenildiğini ve ikinci baskısının yapılacağı da duyurulur. Ancak çeviren yazarın kimliği burada da açıkça belirtilmez, yalnızca “muharrir-i âciz” olarak tanımlanır²². Bununla birlikte yazının devamında sunulan fihristi Ahmet İhsan tarafından hazırlandığı belirtilmiştir. Ancak Ahmet İhsan, *Altı Hafta Nıl’de Seyahat* adlı seyahatnamesinin fihrist bilgilerini verirken yazarından bahsetmemektedir. Bu örnekler, Ahmet İhsan’ın gerçekten bu seyahate çıkmadığına, kurmaca bir seyahatname yazdığına ve hayali olarak “Osmanlı erbab-ı kaleminden bir zat”ı konuşturduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Beş bölümden oluşan bu seyahatname günlük şeklinde tutulmuş notlardan meydana gelir. Mısır ve Nil’den resimler bulunmaktadır. Ancak bu resimlerin kim tarafından yapıldığına dair herhangi bir bilgiye yer verilmemesi, Ahmet İhsan’ın daha önce yayınladığı seyahatnamelerine eklediğine benzer haritalar ve yol güzergâhları bu seyahatnamede olmaması *Altı Hafta Nıl’de Seyahat*’i gerçek değil, bir kurmaca seyahatname olduğu düşüncesini kanıtlar.

Ahmet İhsan’ın Mısır’ı Neden Tercih Eder?

Ahmet İhsan’ın seyahatnamesinde neden Mısır’ı tercih ettiğini açıklamadan önce Osmanlı İmparatorluğu için Mısır ve Nil Nehri’nin neden önemli olduğunu, Klasik Türk edebiyatında Nil Nehri’ne atfedilen anlamları, 19. yüzyıl öncesi Mısır’la ilgili yayınlanan eserleri genel olarak görmek gerekmektedir. Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyye* adlı eserinde Akdeniz kıyılarının coğrafi özellikleri hakkında bilgi verirken Nil’i de anlatmıştır. Evliya Çelebi’den önce Nil’in kaynağı hakkında hem kendi gözlemlerinden hem de rivayetlerden de bahsetmiştir²³.

“Klasik Türk edebiyatı sahası içinde Mısır’ı anlatan kaynaklarda ve ansiklopedik eserlerde Nil Nehri’ne özel bir yer ayrılarak pek çok bilgi verilir” (Şahin, 2017, s. 277).

²¹ Her iki seyahatnamenin çeviri yazısını yayınlayan Kenan Karabulut, iki seyahatte seyyah Kâmi’nin olduğunu ifade eder. Ayıca bkz. Karabulut, 2018. *Asya-yı Şarki’ye Seyahat* için bu doğru bir bilgidir. Ancak *Altı Hafta Nıl’de Seyahat*’ın yazı dizisi hali ve kitap olarak basıldığı şeklinde seyyah Kâmi’den söz edilmemektedir.

²² Ayrıca bkz. [İmzasız], 25 Ağustos 1310/6 Eylül 1894, s. 405.

²³ Piri Reis ve Evliya Çelebi’nin Nil hakkındaki gözlemleri ve yolculukları hakkında ayrıca bkz. Eren Kaya, 2019.

Nil ve çevresi hakkında ayrıntılı bilgiler veren Evliya Çelebi dahi, eserinin onuncu Mısır ve Nil hakkındadır.

Evliya Çelebi, hac seyahatinden sonra 1672 yılında Mısır Valisi Kethüda İbrahim Paşa'nın isteğiyle Nil yolculuğuna çıkar. Kahire'den aşağıya Nil Nehri'ne ve Zeyla Boğazı'na (Cibuti-Somali) kadar indiği bilinmektedir. Bu yolculuk esnasında Mısır'ın güneyinde Sudan'ın sınırındaki İbrim şehri hakkında gözlemlerini aktarır. Evliya Çelebi'nin seyahati sırasında yalnızca gözlemleri ve izlenimlerini eserine aktarmadığı da görülür. Bunun yanı sıra Atlas ve Minör, Coğrafiyye, *Padriyye*, *Koloniyye* adlı kitaplardan da yararlanır. Gerardus Mercator tarafından kaleme alınan *Atlas ve Minor*, 17. yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından *Levâmi'un-Nûr fî-Zulmet-i Atlas Minor* adıyla tercüme edilmiştir. Evliya Çelebi de bu seyahatinin, hayranlık duyduğu eserlere bir ek olacağını ifade eder (Tezcan, 2019, 281, 284, 397-398).

Türk gezi edebiyatı açısından çok önemli bir yere sahip olan *Seyahatname*'de Nil ve çevresi hakkında birçok bilginin yer alması, Batılı oryantalistlerin Doğu'ya ilgisi kadar önemlidir. Batılı oryantalistler için bir gizem kaynağı ve araştırılması gereken bir coğrafya olarak görülen Mısır ve Nil, Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı zamanda kutsallık atfedilen de bir coğrafyadır. Çünkü “İslam kültüründe Nil, bir hadis-i şerife dayandırılarak Seyhun, Ceyhun ve Fırat nehirleriyle birlikte cennet nehirlerinden biri kabul edilir” (Şahin, 2017, s. 277).

Klasik Türk şiirinde de Nil'in nereye kadar uzandığı şairler için bir merak konusu olmuştur²⁴. Osmanlı basınında da Nil'in kaynağı hakkında haberlere yer verilmiştir. Batılı araştırmacıların kaynağı bulmak için çıktıkları seyahatin anlatıldığı bu yazılardan biri “Keşf-i Menba-ı Nil” başlığıyla yayınlanmıştır. Yazıda daha çok Nil'in tarımsal alandaki faydası üzerinde durulmaktadır:

Kürre-i arzda bulunan enhâr-ı kebirden Nil kadar şayan-ı dikkat ve ehemmiyet olanı pek azdır. Nehr-i mezkûr her ne kadar cesametçe birinci değilse de bazı ahval-i acaibesi ve ziraat ve haraset hakkında olan hüsn-i tesir ve fevaidi cihetiyle enhar-ı sairenin cümlesine takdim olunabilir (Kadir, 1864, s. 250).

Araştırmacı David Livingstone'un Nil Nehri hakkındaki araştırmalarına *Ulûm Gazetesi*'nde de yer verilmiştir. “Livingston nice yıllardır Nil boyunu gezip menba-ı Nil'i aramaktadır. Bu taharride neler gördüler, ne meşakkatler çektiler. Vahşilere karşı ne dilaverlikler gösterdiler” (Ali Suavi, 1869, s. 819).

Klasik Türk edebiyatında, Evliya Çelebi'nin seyahatinde ve gazetelerdeki çoğu yazıda Nil Nehri hem Batı araştırmalarında hem de Osmanlı basınında ve yazınsal hayatında merak unsurudur. Bu merak, gizemi ve keşfetme tutkusunu barındırır. Bununla birlikte Batı'nın Doğu coğrafyalarına olan ilgisi, keşfetme, yönetme ve tahakküm kurma arzusuyla birçok araştırma gerçekleştirilir, seferler düzenlenir. Osmanlı basın hayatından örnek olarak verilen iki yazı, Batı'nın Nil hakkında yaptığı araştırmaları ve diğer taraftan Oryantalist teşebbüsleri aktarır. Öte yandan Osmanlı basınının Batı'nın Doğu coğrafyasındaki araştırmaları, eylemleri ve keşifleri takip ettiğini gösterir.

²⁴ “15. yüzyıl şairlerinden Muhyiddin Çelebi'nin (ö. 1495) Hızır'la birlikte manevi seyahatlerini anlattığı *Hızırname*'de geçen (...) ‘Deryâ-yı Nîlün aslını seyr itmîşem iy yâr men/Kandan gelür kanda gider seyr itmîşem bunları ben’”(Şahin, 2017, s. 281) ve “17. yüzyılın şairlerinden Bosnalı Sâbit'in (ö. 1712)'in bir beytinde ‘Bu denlü feyz gelür kalbe Sâbitâ ammâ/Bilinmiyor neredendür menba-ı Nîl gibi’”(Şahin, 2017, s. 280) dizeleri örnek verilebilir.

Mısır ve Nil Nehri, Osmanlı İmparatorluğu için her zaman siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir coğrafyadır. Bulunduğu konum dolayısıyla hem ticari hem de siyasi gücün bir temsili olan Mısır, 19. yüzyılda modernleşme atılımlarında İstanbul'la rekabet edecek düzeyde hızlanır²⁵. Bundan dolayı da İstanbul kadar önem arz eden hem Batı'nın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun takip ettiği bir coğrafyadır.

Seyahatler, yalnızca siyasal, ekonomik veya dini amaçlarla değil, sağlık ve tedavi amacıyla da yapılır²⁶. Ahmet İhsan da Mısır'a giden seyyahının seyahat nedenini, sağlık durumuna bağlar. "Ahval-i sıhhiyemin sevkıyla bu kışı hıttı-i Mısriyye'de imrar eyledim. Bulunduğum Kahire şehrinde hareketle Nil nehr-i cesimi üzerinde ilk şelalelere kadar seyahat-i nehriyye icrası dahi tedabir-i sıhhiyem cümlesinden idi" (Ahmet İhsan, 1896b, s. 1). Mısır'a seyahat edilmesinin nedeni yalnızca sağlık durumuyla ilgili olduğunu belirtilse de herhangi bir doktor tavsiyesi olup olmadığını belirtmez. Kış mevsiminde bir süre için nehir üstünde seyahatin sağlık açısından iyi geleceğini düşünür²⁷.

Ahmet İhsan'ın bu seyahatnamede Mısır'ı tercih etmesinin nedeni gerçekten yalnızca sağlık amacıyla mıdır yoksa başka nedenler var mıdır? Bu sorulara Ahmet İhsan'ın eserinden hareketle ve Jules Verne etkisini düşünerek üç cevap verilebilir. İlki, Ahmet İhsan'ın belirttiği gibi sağlık nedenidir. Kış mevsiminde sıcak bir iklim, sağlık açısından Ahmet İhsan'ın Mısır'ı tercih etmesinde etken olabilir. İkincisi, Jules Verne'in birçok romanını Türkçeye çeviren Ahmet İhsan'ın seyahatnamelerinde de Jules Verne gibi egzotik ve gizemli yerleri seçtiği düşünülebilir. Jules Verne'in Mısır'ı anlattığı bir romanı da vardır. *Mirifiques Adventures de Maitre Antifer* (Kaptan Antifer'in Harikulade Maceraları) adlı bu romanda, Jules Verne 1798'deki Mısır Seferi sonrasında Kahire, Nil Nehri ve Akka'yı anlatır²⁸. Ancak bu roman, Ahmet İhsan'ın seyahatnamesini yazı dizisi

²⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki toprakları bir arada tutmak amacıyla merkezileşme politikası uygulanmaya başlanır. Böylelikle 1808 yılında başkentin taşrayı kontrol etme, taşrayı merkeze bağlama amaçlanır. "Sened-i İttifak, padişah ile âyanlar arasında bir uzlaşma metniydi. Âyanlar bu belgeyle merkezle iş birliği içinde bulunacaklarını taahhüt ediyorlardı" Ancak bu anlaşmaya Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa katılmaz. "Bir anlamda padişahın otoritesine meydan okur" (Özkoç, 2015, s. 43). Paşa kendi gücünü göstermek adına düzenli ordu kurma, Mısır'ı modernleştirme adına birçok atılımı gerçekleştirir.

²⁶ Osmanlı gündelik yaşamında bir günlük ya da konaklamalı, hava değişimi için yapılan, daha çok seyyahın biraz rahatlamak ve eğlenmek için yaptığı seyahatlere örnekler vardır. Hava değişimi ve dinlenme amaçlı bu geziler yalnızca İstanbul ve çevresi ile sınırlı da kalmaz. İstanbul'daki Gökusu ve Kâğıthane gibi mesire alanlarından, Bursa ve çevresine kadar uzanan sayfiye kültürü, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun serinlemek, dinlenmek ve hatta avlanmak amacıyla yaptıkları kısa süreli seyahatlere değinmek gerekir. Bu seyahatlerden İbnülcélal Sezai'nin 1892 yılında yayınladığı *Bursa'ya Seyahat*, Ahmet Mithat Efendi'nin 1893 yılında yayınladığı *Sayyadane Bir Cevlan*, 1896 yılında Fatma Fahrünnisa'nın *Hüdavendigâr Vilayetine Kısmen Bir Cevlan*, 1900 yılında bisikletiyle Bursa'yı gezen Ahmet Tevfik Bey'in *Velosipette Bir Cevlan* ve Yenişehirli Halit Eyüp'ün 1901'de yayınladığı *Kayıkla Bir Cevlan* sayılabilir. Ayrıca bkz. Ahmet Mithat Efendi, 2017; Fatma Fahrünnisa, 2016.

²⁷ Darugazade Mehmet Emin Bey'in 1880 yılında Orta Asya'ya seyahat etmesinin nedeni sağlık amaçlıdır. Yaşadığı bunalımlar ve psikolojik sorunlar nedeniyle hava değişikliğinin sağlığına iyi geleceğini belirten doktoru, Mehmet Emin Bey'in seyahat etmesini önerir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Darugazade Mehmet Emin Bey, 1880.

²⁸ Ayrıca bkz. Verne, J. (2022). *Kaptan Antifer'in Harikulade Maceraları*. (Çev. Hasan Fehmi Nemli). İstanbul: Alfa Yayınları.

olarak yayınlamasından sonra 1894'in sonunda yayınlanır²⁹. Üçüncüsüyse, seyahatname boyunca bahsettiği seyahat şirketi Thomas Cook Kumpanyası'dır.

Öncesinde bahsedildiği gibi Ahmet İhsan, yazdığı bu seyahatten önce Avrupa seyahatine çıkmıştır ve ardından bu yolculuğa karar vermiştir. Dikkat çeken nokta, hem *Avrupa'da Ne Gördüm?* 'de hem de *Altı Hafta Nil'de Seyahat*'te Thomas Cook Kumpanyası'yla ilgili ayrıntılı bilgi vermesidir:

Bundan beş sene akdem [1887] dahi hidiviyet-i Mısıriyye'nin teşvikiyle "Tevfikiye" ünvanı tahtında yerli bir şirket daha teessüs edildi. Bu şirket vapurları Kok idaresinin vapurlarıyla rekabete başladı. Elyevm Tevfikiye vapurları her hafta Kahire'den hareketle birinci şelaleye yani Asvan'a kadar icra-yı sefer eyliyorlar. Kok İdaresinin vapurları Nil seyahatini yirmi gün ikmal edip mekûlat, otel ve rehber masrafları dâhil olmak üzere elli İngiliz lirası ücret alır, Tevfikiye idaresi ise seyahati yirmi bir günde icra ve kırk beş lira bedel ahzeder (Ahmet İhsan, 1896, s. 3).

Hayalî seyyah her ne kadar Mısır'ın yerli seyahat şirketi Tevfikiye'yle yolculuğa başlasa da gezilen mekânlar ve konaklama yerleri Thomas Cook Kumpanyasının gezi programıyla benzerlik göstermektedir. Ahmet İhsan'ın Avrupa'daki gezisi sırasında birçok ulaşım biletini ve konaklama işlemlerini yaptığı Thomas Cook Kumpanyası'nı *Avrupa'da Ne Gördüm?*'de yazar şöyle anlatmıştır:

Kok İdaresi, elli altmış sene akdem Kok namında bir zat tarafından tesis edilmiş bir seyahat acentesidir ki hizmeti, erbab-ı seyahate bilet, otel ve para hususunda suhulet göstermekten ibarettir. Lakin idare o derece tevsi ve tekmil etmiştir ki el-yevm, dünyanın her kıtası her türlü seyr-i sefain kumpanyalar, teknil-i şimendifer idareleri namına bilet verir. Bu biletler esas fiyatından fazla olmadığı halde seyahat edilecek mevaki-i mütemeddinede mevcut bilcümle şehirlerin otellerine yatmak ve yemek için dahi bilet ita eyler. Avrupa'nın her tarafına yayılmış, hatta Amerika, Asya ve Afrika'da dahi tesis edilmiş şubeleri namına seyahatin umurunu teshil için poliçeler verir (Ahmet İhsan, 1891a, s. 228).

Dünya çapında birçok ülkeye seyahatler düzenleyen söz konusu şirketten Avrupa gezisi boyunca hizmet alan ve memnun kalan Ahmet İhsan, "İstanbul Beyoğlu'nda da Kok'un iki şubesinin olduğu[nu]" (Ahmet İhsan, 1891a, s. 228) belirtse de şubelerin adresini vermez. Thomas Cook Kumpanyası'nın yıllık olarak yayınlanan, seyahat programları ve yolcular için ulaşım yolları ve konaklama yerleri hakkında bilgi veren *Cook's Oriental Travellers' Gazette* adlı bültende Thomas Cook Kumpanyası'nın İstanbul'daki şubelerinin adresleri belirtilir.

²⁹ Ayrıca bkz. https://www.julesverne.ca/vernebooks/jules-verne_captain-antifer.html [Erişim tarihi: 21 Ekim 2024]

Görsel 3. *Cook's Oriental Travellers Gazette*'in kapak resmi (Şubat 1892, (2), [Kapak Sayfası])

ORIENTAL OFFICES :		
Cairo, Egypt	..	.. Near Shepheard's Hotel
Alexandria	..	.. Place Mahomet Ali
Ismailia	..	.. Avenue de l'Appontement.
Port Said	..	.. Near the Continental Hotel
Jaffa, Hotel Jerusalem		Jerusalem, Near Jaffa Gate
Beyrout	..	.. Near Hotel d'Orient
Athens	..	.. Place de la Constitution
Constantinople	Pera	170 Grande Rue de Pera
	Galata	13 Topdjilar Djaddressi, Kara-Keni
Chief Office for India	..	13 Rampart Row, Bombay
Calcutta	..	.. 11 Old Court House Street
Rangoon	..	.. Merchant Street
*Colombo	..	.. Mr. E. B. Creasy's Forwarding Agency

Görsel 4. *Thomas Cook Kumpanyası Doğu Ofis Adresleri* (*Cook's Oriental Travellers Gazette*, Mart 1892, (3), s. 3)

İstanbul'daki adresler Pera'da Grand Rue de Pera, No. 170 ve Galata'da Topçular Caddesi, No. 13, Karaköy'dür. Ahmet İhsan, İstanbul'daki bu şubeleri büyük ihtimalle görmüştür. Söz konusu dergide Londra, Paris, Almanya başta olmak üzere birçok şehre trenle yolculuk yapılabileceği hakkında bilgiler yer alırken İstanbul, İzmir, Kahire, İskenderiye, Bombay, Kalküta, Cebelitarık, Cape Town gibi birçok kente de deniz yoluyla ulaşım ve konaklama olanakları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Derginin her sayısında yayınlanan "Egypt and The Nile" (Mısır ve Nil) başlıklı yazılarda Mısır ve Nil Nehri gezisinde konaklanacak yerler ve "dahabi" denilen vapurlarla birinci şelale ve ikinci şelale arasındaki geziler, ziyaret edilen kasaba ve köylerle ilgili bilgiler okurlara sunulur. Ahmet İhsan'ın bu ayrıntılı bilgilerden etkilenecek seyahatnamesinde Mısır'ı tercih ettiği düşünülebilir.

application.

EGYPT AND THE NILE.

Our pamphlet programme for the coming season is being revised, and will be in circulation before the next number of the *Gazette* is published. This pamphlet, of fifty pages, contains Maps of Egypt and the Nile, Drawings and Plans of our Tourist and Mail Steamers, also of our Dahabeahs (steam and sailing), and particulars of additions to our Fleet, with full description of the alterations at the Luxor Hotel and the purchase of the Karnak Hotel at Luxor—both establishments being the property of our late manager in Egypt, and under his immediate supervision. In our next issue we propose to refer more fully to other alterations and improvements in our Nile Steamer Service, and to the exceptional advantages and facilities we are able to provide for all classes of visitors to Egypt and the Nile.

The first Tourist Steamer will leave Cairo for Assouan (First Cataract) on Tuesday, November 16th, and the service will be continued fortnightly until December 27th, when the regular weekly sailings of the only First Class Tourist Steamers especially built for the Nile service will take place until March 7th, 1893.

During the season 1892-3, our Managing Partner, Mr. John M. Cook, will spend a portion of the season in Cairo, but the management of the whole of our business in Egypt will be under the personal supervision and control of Mr. F. H. Cook at Cairo.

Görsel 5. *Egypt and the Nile* (Cook's Oriental Travellers Gazette, Eylül 1892, (9), s. 7.)

Thomas Cook Kumpanyası ve Avrupa'daki diğer seyahat şirketlerinin Mısır'a ve Nil'e geziler düzenlemesinde Batı'nın oryantalist teşebbüslerinin ve Batılı seyyahların, arkeolog ve tarihçilerin keşiflerinin etkileriyle entelektüel ve müreffeh kesimlerden kişilerin Mısır'ı görme isteğini de düşünmek gerekir. Mısır Seferi'nden sonra Avrupa'nın oryantalist bakış açısıyla Mısır bir çalışma alanına dönüşür. "Napolyon'un Mısır işgaliyle birlikte, ortaklaşa oluşturulan eşsiz bilgi anıtı *Description de l'Égypte*'le (Mısır'ın Tasviri) birlikte, Oryantalizme bir sahne ve dekor sağlar" (Said, 2017, s. 52). Edward Said'in "ortaklaşa oluşturulan" dediği eser, Mısır Seferi'nin ardından Mısır ve çevresinde ayrıntılı ve derinlemesine yapılan araştırmalar dizisidir. Bu araştırmaların ve gelişen ulaşım olanaklarıyla birlikte Batı'dan gelen birçok yolcu için Mısır'a seyahat etmek bir tercih sebebidir. Arkeoloji, dil, din, gündelik yaşam, kadın, geçim kaynakları ve benzeri konularda yapılan birçok araştırma konusu Batı'nın oryantalist çalışmalarında ilgilenilen konulardır. Mısır Seferi'nden sonra başta filoloji ve arkeoloji alanında keşfedilen antik Mısır aynı zamanda Thomas Cook Kumpanyasının *Cook's Oriental Travellers Gazette*'indeki gezi programlarındaki ziyaret edilecek yerlerle de benzerlik gösterir³⁰. Bir bakıma oryantalist söylemin de seyahat güzergâhlarında etkili olduğu ve buna bağlı olarak seyahat için tercih edilen ülkelerin ve coğrafyaların oryantalist bir seyahat "modası ve akımı" haline dönüştüğü söylenebilir. Ahmet İhsan da bu moda ve akımı yakında takip ederek dönemin ulaşım koşulları hakkında elde ettiği bilgiden yararlanarak seyahatnamesin güzergâhını oluşturduğu düşünülmektedir.

Yolculuğun Güzergâhı

Kahire, Beni Suef, El-Minye, Asyut, Balyana, Dendere, Luksor ve Asvan hayali seyyahın gezdiği köy ve kasabalarıdır. Ahmet İhsan seyahatnamesinde gezdiği köy ve kasabaları, Kahire'ye kaç kilometre uzaklıkta olduklarını ayrıca belirtir. Ahmet İhsan'ın bir kaptanın seyir defterinde tuttuğu günlük raporlara benzer şekilde hava durumu, kasaba ve köylerin Kahire'ye uzaklıkları, nüfus bilgisi ve coğrafi özellikler hakkında notlara yer verdiği görülür. Ahmet İhsan'ın bilinen ilk seyahatnamesi *Avrupa'da Ne*

³⁰ 19. yüzyıl dünyasında Thomas Cook Kumpanyası dışında Doğu'da birçok yere seyahat programı hazırlayan Batılı şirketler bulunmaktadır. Orient Express'le İstanbul, Thomas Cook Kumpanyası ile Kahire, İskenderiye ya da Llyod Buharlı Kumpanya'yla Kalküta, Bombay gibi şehirlere seyahatler düzenlenmekteydi. Llyod Buharlı Kumpanya ile Şirvanî Ahmet Hamdi'nin Bombay'a gittiğini 1884 yılında yayınlanan *Hindistan, Svat ve Afganistan Seyahatnamesi*'nden öğrenmekteyiz.

Gördüm? olmasına rağmen *Altı Hafta Nil'de Seyahat*'in mukaddime bölümünde bu eserin kendisinin ilk seyahatnamesi olduğunu belirtir. “İhtisat-i seyahatimi hakıyla sahayif-i tasvire alıp alamayacağımı bilemem. Zira *bu yolda yazıyı ilk defa*³¹ yazıyorum” (Ahmet İhsan, 1896, Mukaddime). Ahmet İhsan'ın Avrupa seyahatini, seyahat olarak düşünmemesinin bir nedeni olabilir mi? Avrupa'ya gitme amacının matbaa teknolojisini öğrenmek ve Avrupa kültür-sanat ortamını yerinde görmek, bir tür eğitim alabilmektir. Bu eğitim modern hayatın deneyimlenmesi ve öğrenilenlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanması olarak düşünülebilir. Avrupa seyahatinde de Ahmet İhsan gördüklerini anlatır, birçok bilgi verir. Ancak Mısır, Ahmet İhsan için bilinmeyen, heyecan veren ve keşfedilmek istenen bir ülkedir. Doğu ve Batı ülkelerine yapılan yolculuklardaki bu fark yalnızca Ahmet İhsan'a özgü değildir. Doğu'ya giden Batılıların seyahatnamelerinin “sihre ve garabete acıkmış muhayyileleri dolduracak cinsten tuhaf ve ucube tasvirlerle” dolu olmasına rağmen, Batıya gidenlerin sanayileşmeyi ve sonuçlarını anlamaya, şehir düzenini ve altyapıyı tahlil etmeye, sosyal hayatı, hukuk düzenini ve günlük hayatın modern alışkanlıklarını gözlemlemeye yönelindiklerini belirtir (El-Cerrah, 2022, s. 10).

Bu bağlamda Ahmet İhsan'ın da Doğu ve Batı coğrafyaları hakkında kurmaca veya gerçek olarak seyahat etmesinin anlamı ve amacı ayrıdır. Yazar ve yayıncı kimliğiyle Ahmet İhsan'ın Avrupa'ya gitmek; oradaki teknoloji, şehirleşme, kültür ve sanat çevresini yakından görme isteğiyle Doğu'daki gizemi keşfetme çabası arasında fark vardır³². Avrupa, Ahmet İhsan için bir okul, eğitim coğrafyasıdır ama Nil Nehri'ndeki seyahat farklıdır. Bu seyahati anlatırken “ihtisat-i seyahat[i]ni” anlatıp anlatamamak konusunda kaygılıdır. Bunun nedeni görmediği ve kurmaca olarak yazmasıdır. Elindeki mevcut kaynaklardan hareketle kurmaca bir seyahatname yazmayı denemiştir. Bu yazma denemesi *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat*'te de görülür. O yüzden *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat*'in girişinde kaynak olarak seçtiği iki seyyahat bahseder ve onlarınkine benzer bir güzergâh çizmeye çalıştığını açıkça ifade eder. Bununla birlikte Avrupa seyahatinin ya da Tuna nehrinin haritasını ayrıntılı şekilde sunarken *Altı Hafta Nil'de Seyahat*'te herhangi bir harita sunmaması o bölgeyi tam olarak bilemediği için olabilir. Bundan dolayı da “anlatıp anlatamamak konusunda kaygılı” olduğunu belirtir. Avrupa ve Tuna seyahatleri için böyle bir kaygıyı dile getirmez.

Diğer bir taraftan Ahmet İhsan'ın Doğu ve Batı'ya farklı anlamlar yüklediği görülür. Bunun temelinde medenileşme ve modernleşmenin varlığı ve yokluğu meselesi yatar. Osmanlı İmparatorluğu modernleşme atılımlarıyla Batılılaşmaya çalışırken kendi dışında kalan Doğu coğrafyasını geri kalmış, modernleşmesi gereken, tanzim edilmesi gereken bir coğrafya olarak görür³³. Bu nedenle Doğu'nun gelişmesi için Osmanlı İmparatorluğu bir tahakküm kurmak, onu yönetmek ve ehlileştirmek ister. Bu, Batı'nın Doğu'yu medenileştirme, üzerinde tahakküm kurma ve yönetme girişimlerine benzer bir tutumdur. 19. yüzyılda oryantalist bakış açısı ve faaliyetlerin artmasının bir nedeni budur. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu da kendi hâkimiyeti altında olan ve olmayan Doğu'da bir Osmanlı Oryantalizmi gerçekleştirmek ister³⁴. İmparatorluk bu şekilde

³¹ İtaliyane makale yazarına aittir.

³² Bu noktada 18. yüzyılda Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa seyahati önemlidir. Avrupa'nın mimari üslubu, şehirleşme, kültür ve sanat ortamı hakkında verdiği bilgiler, daha sonra giden Osmanlı seyyahları için de belirleyici olur. Ayrıca bkz. Asiltürk, 1997; Dinç Kurt, 2008.

³³ Bu konu hakkında ayrıca bkz. Deringil, 2022.

³⁴ Ayrıca bkz. Makdisi, 2014; Makdisi, 2024.

elindeki toprakları korumuş hem de yönettiği coğrafya ve ötesinde modern bir imparatorluk tahakkümü kurmuş olacaktır. Merkezileşme, Doğu kaynaklarının belgelenmesi, arşivlenmesi, fotoğraflanması, seyahatler ve diğer izlenen politikalar Osmanlı Oryantalizminin somut örnekleridir.

Ahmet İhsan elbette, Avrupa seyahatinden heyecan duyar ve *Avrupa’da Ne Gördüm?*’de heyecanını dile getirir: “Öyle şeyler gördüm ki onları gördüğüm gün ihtisâsatımı soğutmadan yazmayaydım tabii ki karilerime istediğim kadar etraflı malumat veremezdim” (Ahmet İhsan, 1891a, s. 28). Avrupa seyahatinde de ilk defa gördükleri karşısında hislerini unutmadan anlatma kaygısındadır. Ancak iki farklı coğrafyadan –Batı ve Doğu- beklentisi, amacı ve bilgisi aynı olmadığı kurmaca seyahatnamesinde seyahatnamesini “bu yolda yazıyı ilk defa yazıyorum” der. Bu kurmaca seyahatin *Asya-yı Şarkî’ye Seyahat*’ten sonra yazılmasına rağmen ayrı tutmasının nedeni, Batı’nın da ilgi odağı olan Doğu coğrafyası hakkında olması olabilir. Altı haftalık Nil Nehri seyahatinde Antik Mısır tarihi ve arkeolojisi Ahmet İhsan’ın hayali seyyahının en çok ilgilendiği konulardır. Aynı zamanda 19. yüzyıl modernleşmesi ve özellikle şehirleşme ve fabrikalar seyahatname boyunca üzerinde durulan diğer konudur. Bu iki ana konu etrafında tanık olunan, ziyaret edilen köy ve kasabalara ilişkin gözlemler etkileyicidir.

Antik Mısır Dünyası

Mısır’a dair gözlemlerde modern ve antik olmak üzere iki farklı açıdan yaklaşıldığı görülür. Antik Mısır dünyası Ahmet İhsan’ın zihninde arkeoloji, coğrafya ve tarih demektir. Arkeoloji çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılla birlikte görülmeye başlanır. İmparatorluk, hâkimiyeti altındaki topraklarda sahip olduğu tarihi eserler ve antik kentler hakkında yapılan kazı çalışmalarıyla ilgili haberler dönemin süreli yayınlandığı görülür³⁵. Bunlar birbirinden ayrı alanlardaki gelişmeler gibi düşünülse de Osmanlı İmparatorluğu’nun arkeoloji siyasetinde izlediği yolu göstermesi açısından önemlidir. Avrupa’nın Doğu politikalarında arkeoloji alanında yürüttüğü çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu’nun bu konuda girişimde bulunması gerektiğini ortaya koymuştur³⁶.

Hayalî seyyah Nil Nehri seyahati boyunca arkeolojik eserler ve antik Mısır tarihiyle ilgilendiği görülür. Birçok mabedi ve heykeli ziyaret eder ve okurlarını dinledikleri ve okuduklarından hareketle bilgilendirir. Kahire’den yola çıkan Memfis adlı vapur, hayalî seyyahı ve seyahate katılan diğer yolcuları öncelikle Memfis şehrindeki II. Ramses’in heykelini ziyarete götürür. Ziyaret ettiği eserlerin fiziki özelliklerinin yanı sıra tarihi bilgisi de anlatılır. Örneğin, II. Ramses’in “ezmane-i mütekaddime Mısır hükümdarânından olup pek çok mabetler ve âsâr-ı atika bırakmış olduğu cihetle Mısır ehl-i cevelanı ismini pek çok defalar işit[iğini]” belirtilir. “II. Ramses’in buradaki

³⁵ Osman Hamdi Bey (1842-1910) tarafından 1891 yılında kurulan Müze-i Hümayun, arkeoloji ve uygarlık tarihiyle ilgili birçok girişimi bu noktada düşünmek gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, 2016.

³⁶ Tarih ve kimlik bilincinin oluşmaya başladığı bu dönemde Müze-i Hümayun’un kurulması, eski uygarlıkların eserleri hakkında makaleler, *Servet-i Fünûn* gibi dönemin önde gelen süreli yayınlarında yayınlanır. II. Abdülhamit döneminde Bursa ve çevresini fotoğraflarla belgeleme, Osmanlı kökenini araştırma girişimlerinde bulunulur. Ayrıca bkz. Çelik, 2016; Öztunçay ve Ertem, 2019.

heykeli 13 metre tûlunda ve otuz üç asır yadigârları olup elan letafet-i asliyesini kaybetmemiş” (Ahmet İhsan, 1896, s. 6-7) olduğu ifade edilir.

Gezilen tarihi yerlerin fiziki özelliklerini verirken bir yandan da Mısır’ın antik dönem tarihi hakkında da bilgi verilir. Heykel ve mumya gezileri için vapur iskeleye yanaşır ve eşeklerle karada gezilir. Bu seyahatte “cevelân-ı umumi bilet alanların” (Ahmet İhsan, 1896, s. 6) her iskelede bu gezme programına katılmalarının zorunlu olduğu belirtilir. Sakkara Piramidi’nin fiziki özelliklerini ayrıntılı şekilde karşılaştırmalı olarak verir. “Yekdiğerinden küçük olmak üzere altı kat üzerine devam ediyor. Sairlerine mütehalifen kaidesi tam murabba gelmiyor. Ehramın irtifası tepesinden yıkılmasıyla çok azalmıştır. Elyevm 60 metre geliyor” (Ahmet İhsan, 1896, s. 7) olması seyyah için dikkate değerdir.

Gezisine devam eden seyyah, piramidin on dakika ilerisinde Sakkara Serapeum Mabedi olduğunu belirtir ve bu yolu yürüyerek devam eder. Bu noktada Ahmet İhsan’ın, âsâr-ı atıfalar hakkında arkeolog ve tarihçi François Auguste Ferdinand Mariette’nin³⁷ (1821-1881) araştırmalarından haberdar olduğu ve seyahatnamesinde kaynak olarak yararlandığı görülür. “İşbu mabet kırk dört sene akdem meşhur Mısır-ı kadim tarih-şinası ‘Mariet’ tarafından keşfedilmiştir. Mabet ‘Memfis’lilerin perestîş ettikleri ‘Apis’ öküzlerinin makberiydi” (Ahmet İhsan, 1896, s.7-8). Tıpkı Evliya Çelebi gibi seyahatnamesine yazılı kaynakları da ilave eder. Bununla birlikte seyahati sırasında seyyahın gezip gördüğü kadim yerler hakkında güncel kaynakları vapurdayken okuduğu belirtilmektedir:

Yolda giderken malumat-ı fikrimi istila etmiş, vapurda okuduğum kitaplarda hatırat-ı tarihiyemi tecdit eylemişti. Mesela şimdi gittiğimiz şu yol Potter ile vaktiyle Laksor beldesini mabedine rapteden mükemmel caddeydi ki tûlunca iki tarafından Sfenks heykelleri ile tezyin edilmmişti (Ahmet İhsan, 1896, s. 21-22).

Auguste Ferdinand Mariette’yle birlikte Jean François Champollion, Ahmet İhsan’ın haberdar olduğu ve yararlandığı diğer bir tarihçidir. “Tarihşinasattan Şeraboyin’in³⁸ kavlince El-mülük’ta kırk makber varmış, bunlardan on dokuzuncu ve yirminci sülale-i Firavuniyye ait yirmi beş tanesi malumdur” (Ahmet İhsan, 1896, s. 24). Okudukları ve yararlandığı kaynaklar yoluyla âsâr-ı atıfa hakkında ayrıntılı bilgiler veren Ahmet İhsan, kurmaca seyahatnamesinde seyyahına Serapeum’da karanlık bir makberin içindeki kabartmaları elindeki mumla takip ettirir:

Makberin üzerindeki yazıların tetkikatından “Tiu”nun zaman-ı firavuniyyede Nafia Nazırı gibi bir hizmette meşahirden bir zat olduğu anlaşılmıştır. Elyevm “Tiu”nun makberi tamamen temizlenmiş, (...) duvarlarında “Tiu”nun tarihince hayatı tasvir edilmiştir. Duvarlar granit taştan üzerleri mahkuktur. Mesela “Tiu”nun çiftliklerini[n] temaşası, koyunlarının sayısı, avcılık etmesi, balık tutması, hediye alıp vermesi görülür. Cümlesi kabartma suretinde ve maharet-i kâmileyle mahkuktur. Resimlerle hakları birer şamdan ziyasıyla temaşa ettik (Ahmet İhsan, 1896, s. 8).

Kadim Mısır geleneklerinden birisi ölü gömme üzerinedir. Beni Hasan’daki lahitleri gezen seyyah Mısırlıların ölü gömme geleneği hakkında da bilgiler vermektedir:

³⁷ 1821-1881 yılları arasında yaşayan Auguste Ferdinand Mariette, Fransız arkeolog ve Mısırbilimcidir. 1857 yılında yayınladığı *Le Sérapéum de Mémphis* (Memfis Koruyucuları) bilinen eseridir.

³⁸ 1790-1832 yılları arasında yaşayan Jean François Champollion, Eski Doğu ve Mısır üzerine çalıştı. Doğubilimci ve filolog.

Lahitler adeta tahtü'l-zemin mağara halindedir. Mısır-ı kadim halkı zaman-ı hayata ait meskenleri hükümsüz addederek suret-i ebediyede bulunacakları kabirleri fevkalade ehemmiyetle telakki eyledikleri cihetle hep böyle mühim lahitler ve makberler bırakmışlardır. Binaenaleyh herkesin hîn-i hayatında intihap eylediği medfeni mümkün mertebe tezyin ve mumyalanan cesedi dahi medfenin ortasında bir çukura saklamaya, böylece müteveffanın ruhundaki mesken-i derununda esbab-ı serbesti vermeye çalışırlardı. Mağara halindeki bu makberlerin duvarlarına envai resim ve heykeller yapılması da ruhun karanlıkta münazır-ı salife-i hayatiyesini göreceği için, ölse gerektir. Yoksa karanlık yerlere resim ve heykel vazında mülâhaza hatıra gelemmez. Makberlerin duvarlarında işbu resimler Mısır-ı kadim hilkatin her türlü ahlak ve âdâtını ve suret-i güzêrân-ı hayatını musavver bulunduğ u için gayetle mühimdir. (Ahmet İhsan, 1896, s. 11-12).

Ahmet İhsan'ın bu konudaki anlatımı objektif ve didaktik bir şekildedir. Kendi hayatının, yaşadığı çevrenin gelenekleri ile karşılaştırmadan seyahatnamesini kurgular. Bir Müslüman Osmanlı aydını olarak imparatorluğun yönettiği topraklardaki eski inançlar ve ritüelleri de seyahatnamesinde açıklar. Bu bilgiler aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuda yaşayan halkların ya da farklı kabilelerin tarihini öğrenmek, onlarla bağ kurmak adına da imparatorluk için belge niteliği olarak düşünülmelidir.

19. Yüzyılın Modern Mısır'ı

Seyahatnamede yalnızca Mısır'ın kadim tarihiyle ve antik eserleriyle ilgilenilmez. Aynı zamanda gezilen veya istirahat edilen yerlerdeki sanayileşme ve modernleşme de ayrıntılı şekilde anlatılır. Bu modern mekânlar, fabrikalar, buharlı gemi, vapurlar ve otellerdir. 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda seyahat eden bir Osmanlı vatandaşı genelde seyahatnamesinde bu konulara da yer vermektedir. Örneğin, Ahmet İhsan'ın dikkate değer bulduğu ve anlattığı modern yapılar gibi, Direktör Âli Bey, *Seyahat Jurnalı*'nde (1898) Kahire şehrinin Avrupai planlamasını çok beğendiğini anlatır: “Mısır'ın yeni mahallelerinde tamamıyla Avrupa şehirleri tarzında muntazam caddeler, yüksek binalar ve güzel konaklar olduğu kadar eski halde kalan mahallelerde de dar ve çamurlu sokaklar görülür” (Âli Bey, 1898, s. 133). Ahmet İhsan ve Direktör Âli Bey'in özellikle benzer şekilde bu modern yapı ve planlamaları anlatmak istemeleri, 19. yüzyıl Doğu coğrafyasında uygar ve ilkel olanın bir arada gözetildiği göstermektedir. Her iki yazar, kendilerine göre Doğu'nun eksikliklerini göstererek, kendilerinin daha modern, ileri ve Batılı bir bakış açısıyla meselelere yaklaştığı düşünülebilir.

“19. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da uygulamaya koyduğu kapsamlı reformlar nedeniyle, genellikle modern Mısır'ın kurucusu olduğu kabul edilen” (Özkoç, 2015, s. 64) Mehmet Ali Paşa'nın ve İsmail Paşa'nın Mısır'daki sanayi reformları ve İngiliz-Fransız şirketlerle ortak açılan fabrikalar söz konusu seyahatnamede değinilmektedir. Bu fabrikalardan bir tanesi Beni Suef şehrindeki şeker fabrikasıdır.

İlk şeker fabrikası görüldü. Fabrika hep bir sıraya dizilmiş yirmi beş kadar saç bacasıyla adeta uzaktan dehşetli bir tarak şeklini irae eyliyordu. Vapurun güvertesinde koltuk sandalyesine yaslanıp gâh kulübelerin gâh güzel hanelerin, bazen narin minareli zarif camii-i şerifelerin, yüksek bacalı şeker fabrikalarından birinin yüksek bacalarıyla manzarasını irae edersem sahife-i tasvirimizde temaşa olunur (Ahmet İhsan, 1896, s. 9-10).

Vapurun iskeleye yolcu almak için yanaştığı zamanlarda seyyah genellikle karaya çıkıp durdukları yerin çarşı ve pazarını gezer. Asvat'a ulaştıklarında hemen pazar yerini gezer. Çarşısı ziyaret etmekte ve bölgenin meşhur el sanatı eşyalarını incelemektedir. Bunlar arasında Asvat'ın testileri en dikkate değer olan eşyalardır. El sanatları bölgenin

bir bakıma kimliği, kültürü ve aynı zamanda coğrafi olarak da farklılığı anlamına geldiği için Ahmet İhsan bu meşhur el sanatı eşyaları özellikle renge kadar tarif eder.

Altı haftalık seyahat genel itibarıyla nehir üzerinde dahabiye adı verilen vapurlarla yapılmaktadır. Bu vapurlar yüzen birer otel olarak nehir üzerinde yolcularına hizmet verir. Ahmet İhsan dahabiyeler için şunları söylemektedir: “Dahabiyelerde her türlü esbab-ı istirahat ve huzur-ı tehiye olunur. İçinde icra-yı seyahat edenler adeta sâh ve müteharrik surete ifrağ edilen kendi hanelerinde gibi gezerler” (Ahmet İhsan, 1896, s. 2). Seyahat boyunca konaklanan vapurlar sırasıyla Memphis, Seti, Oonas ve Kahire’dir. Memphis adlı vapur Tevfikiye Kumpanyası’na aittir. Vapurun tasarımı ve verilen hizmetler şu şekilde anlatılmaktadır:

Memphis birinci mevkide 39 yolcu istiabına kâfi yandan çarklı güzel bir vapurdur. Müzeyyen kamaraların kafesi güverte üzerindedir. Her biri birer yolcuya mahsus olup kabine halindedir. Vapurun baş tarafında sigara içmeye mahsus bir ufak salon, bir kütüphane mevcuttur. Kütüphanede Mısır’a ait kitaplar dolu. Taam mahalliyse kamaraların altındaki büyük salondur. Burası da muntazamdır (Ahmet İhsan, s. 1896, s. 3-4).

Modern mekânlar içinde bu vapurların iç tasarımı ayrıntılı olarak betimlenir. Hem bireysel mekânları hem de sosyalleşme ortamlarıyla modern bir yüzen oteli anlatan Ahmet İhsan, bu vapurla birlikte seyyahını 5 Kânunuevvel’den 17 Kânunuevvel’e kadar nehir üzerinde gezdirir. Vapur, Asvan’a kadar gitmektedir ve bu hat Nil nehrindeki I. Şelale üzerindedir. Seyyah ve diğer yolcular iki gün boyunca Asvan ve çevresinde gezerler. Bu gezilerde ulaşım için eşekler, atlar, develer ve tren bulunmaktadır.

Seyahatinin uzun bir zamanını vapurlarda geçiren seyyah, Asvan’da bir otel odası kiralamaya karar verir. Bunun nedenini şöyle açıklar: “Vapurlarda geçirmiş olduğum [23 gün] zamandan sonra artık birkaç gün otellerden birinin yatağında yatmak, kamara yerine odada vakit geçirmek hevesini hâsıl etmişim” (Ahmet İhsan, 1896, s. 46). Seyyahın kaldığı otel Hartum ahalisinden birisine aittir. Ancak Cook şirketi tarafından işletilmektedir. 11 gün boyunca bu otelde kalan Ahmet İhsan, Kânunusaninin 12. günü Tevfikiye’ye ait Edfo vapuruyla Asvan’dan ayrılır. Bu vapur diğer vapurlara göre biraz daha küçüktür. Sekiz kişilik kapasitesi olan Edfo vapuruna Ahmet İhsan’ın seyyahı dışında altı yolcu daha seyahat etmektedir.

Tanıklıklar ve Ziyaretler

Birinci şelaleye kadar süren bu seyahatte, seyyah antik Mısır’a dair gezilere katılırken aynı zamanda dahabiyedeki yolculuğu sırasında kendisine rehberlik eden Araplarla ve Batılı yolcularla da ilişkilerini anlatır. Kış mevsiminde katıldığı bu seyahatte, yılbaşı ve Noel yortusu gibi eğlencelere katıldığını şöyle anlatır: “Frenklerin Noel yortusu... Onun için esna-yı taamda kamaraya indiğim zaman Noel ağacı denilen süslü ve çiçekli sütunlardan iki tanesini masa üzerinde merkur gördüm. Taamdan sonra yolculardan iki kadın piyano çaldı. Epeyce zaman raks ve musikiyle eğlendik. Nısfü’l-leyl takarrüp eyliyordu. Bu aralık üç top atıldı. Vapurdan maytap yakıldı” (Ahmet İhsan, 1896, s. 19). Seyyah, Nil ve Mısır dışındaki gözlemlerinin yanı sıra vapurdaki gündelik yaşamdan ve özel gecelerden bahsetmek ister. Doğu ve Batı kültürlerini bir arada deneyimleyebilen seyyah, Nil gezisi boyunca kendisine eşlik eden rehber Şems, Doğulu bir erkek olarak Ahmet İhsan’ın hayali seyyahının sohbet ettiği isimdir.

Hatta vapurumuzda bir İngiliz ailesinin refakatinde Şemsi isminde bir tercüman var ki halis Nube ahalisindendir. Bir Alman ailesiyle Avrupa’yı tamamen ziyaret ederek birkaç lisan da öğrenmiştir. Paris’i biliyor. Zararsız Fransızca, İngilizce,

Almanca ve İtalyanca söylüyor. Fazla olarak Arapçaya da vakıftır. Vakıa Arapça lisan-ı mahalliye de bilad-ı Nube ahalisi kendilerine mahsus bir lisanla mütekkildir. Şemsi bildiği lisanlarla biraz yazıp okuyor (Ahmet İhsan, 1896, s. 39).

Seyyah, Şemsi'in eğitim durumu ve konuştuğu diller hakkında bilgi sahibidir. Bu bilgileri ya İngiliz aileden iştmiş olabilir ya da Şemsi'yle sohbet etmiştir. Ancak sonuç olarak seyyahın Şemsi'yi yerel ve orijinal olarak tanımlaması önemlidir. Bu durum aynı zamanda seyahatnamenin yazarı Ahmet İhsan'ın Nil ve Doğu insanı hakkında bakış açısını da gösterir. Seyyah, "Halis Nube" ahalisini konuştukları dil üzerinden tanımlar. 19. yüzyıl Batılı Oryantalist seyyahların Doğulu kimselerde dikkat ettikleri şey öncelikle dilleri ve görüntüleridir. Siyah ve beyazların karşılaşması daha sonra beyazın üstünlüğü ve siyahın tanımlanması şeklinde Oryantalizmin araştırma konusu olur.³⁹ Ahmet İhsan'ın hayali seyyahına Nil nehri seyahati boyunca Batılı yolcuların dışında ilk defa Doğulu bir temsille, Şemsi'yle karşılaştırır. Bu, özne-nesne arasındaki ilişkiye benzer. "Hegel'e göre, 'özbilinç genel olarak arzudur. Arzu salt düşünen değil, arzulayan bir varlığı ifade eder" (Taylor, 1999, s. 152; Mollaer, 2019, s. 60). Nil'i öğrenmek ve keşfetmek üzere yola çıkan bir gezgin aynı zamanda coğrafyanın insanını tanımak ister. Antik Mısır'ın bilgisine erişmek kadar Doğulu olanı da tanıma arzusu bir bakıma kendini de onun üzerinden tanımadır. Seyyah ifadelerinde halis olan Nube halkını bildiğini, dilleri Arapça dahi olsa Nube halkının kendilerine mahsus bir dille iletişim kurduklarını anlar. Aynı zamanda Şemsi'nin "zararsız Fransızca" biliyor olması, seyyahın ve dolaylı olarak da Ahmet İhsan'ın Şemsi'den daha iyi Fransızca bildiğini de ima etme yoludur. Çünkü bir dili öğrenmiş kimsenin o dilde yeterli olup olmadığını anlayabilecek kimse, o kimseden daha iyi konuşuyor olması gerekir. Ahmet İhsan'ın Batılılaşan bir Osmanlı vatandaşı olarak birçok roman çeviren, Avrupa edebiyatını ve basını takip eden ve değişen dünyayı bilen biri olarak Nube ahalisinden birisine karşı yaklaşımı onun üzerinde ima yollu üstünlük kurarak olacaktır. Şemsi'nin seyyahı ve seyahati sırasında dostluk kurduğu İngiliz aileyi Nube'deki evine davet etmesi seyyahın, Nil seyahatinde tanıma ve tanınma meselesini görmek açısından diğer önemli bir noktadır. Bu davet, seyahat programının dışında gerçekleşir.

Burada [Nube/Elder Kasabası] tercüman Şemsi sair hemşerileriyle beraber bizi bekliyordu. Hep beraber kasabayı ortasından geçip civardaki bir tepeye teveccüh eyledik ki burada yine II. Ramses tarafından Amon Ra namına yapılmış mabedi gezecektik. Ziyaret-i vakıadan sonra tercüman Şemsi'nin hanesine gidecektik. Mezarlıktan hurma ağaçlarıyla müzeyyen bir meydana çıktık, bir camii-i şerif pişgâhından mürur eyledik. Birçok köy halkını arkamız sıra getirerek kasabanın tozlu sokaklarında yürümekte devam eyledik. Şemsi'nin hanesine bizlerle birkaç muteberan memlekettten maada kabul etmediler. Madamlar sandalyeye, biz de hasırdan bir mindere oturduk. Evvela yemiş ikram eylediler sonra kahve ile çay geldi. Hizmeti başı örtülü olan Şemsi'nin zevcesi ifa eyliyordu. Kadının kollarında başında ve göğsünde birçok altınlar, boncuklar asılıydı. Elder kadınlarının baş bağlamaları hakikaten câ-yı dikkattir. Saçları gayet ince örgülerle taksim eyliyor. Hint yağı olması lazım gelen yağlı bir şeyle parlatıyorlar. Ucuna 3-4 santim tülunda bir ufak sarı taş talik eyliyorlar, kadınlar alınlarına taktıkları bir altın

³⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in kimlik ve tanınma düşüncesinde ileri sürdüğü efendi-köle diyalektiğini daha sonra *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* (1952) adlı kitabı ile yeniden tartışmaya açan Frantz Fanon'un siyahların ontolojik açıdan sömürgeleştirilmesi ve daha sonra kendi bilinçleri ile var olmayı öğrenebilme imkânlarını ve alanlarını açıklamaya çalışır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mollaer, 2019.

parçasıyla kocaya varmamış kızlardan tefrik olunuyordu (Ahmet İhsan, 1896, s. 44-45).

Nil'de bir eve davet edilen seyyahın, Mısır'ın gündelik yaşamına dair gözlemleri dikkate değerdir. Nube'nin dışından gelen konuklar orada yaşayanlar için ne kadar farklıysa İngiliz aile ve seyyah için de o kadar farklıdır. Karşılıklı olarak bir tanıma mücadelesi olan bu ziyarette, özne olarak Nube halkı ve nesne olarak seyyah konumlandırılabilir. Halkın bakışları ve takipleriyle eve kadar nesne olarak kalan seyyah, evde özne konumuna gelir. Bu karşılıklı yer değiştirmede Şemsi'nin eve başka birilerini almadan yalnızca “muteberan memleket”lerden olanları alması Şemsi'nin kendisini tanıması için bir izindir. Şemsi tanınmak ve bilinmek ister. Bu tanıma sınırı gündelik yaşam ve kadın üzerindendir. Yeme-içme, misafir ağırlama kültürü ve kadınların toplumsal hayattaki yeriyle ilgili gözlemler sırasıyla takip edilebilir. 19. yüzyıl Doğu seyahatnamelerinde genellikle kadın ve harem, cinsellik ve erotik söylem üzerinden Oryantalizmin araştırma konularından bir tanesidir. Gérard de Nerval ve Gustave Flaubert'in Doğu seyahatnamelerinde kadınları anlattığı bölümlerde örtülü, gizemli ve kendine has giyimleri ile cazibeli oldukları ima edilir. Seyyahsa Şemsi'yi tanımlamasının ardından eşini tanımlar. Şemsi hakkında bildiği diller, Avrupa seyahati ve ekonomik durumu hakkında daha çok bilgi elde edebilen Ahmet İhsan, ev ziyaretinde yalnızca kadının takıları ve süsleriyle ilgili gözlemlerini aktarabilir. Bu durum aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda genel anlamıyla kadına bakışın da bir ifadesidir. Erkeğin (Şemsi'nin) ortalama bir dil biliyor olması seyyah için ilgilendiği ve ifade etmek istediği bir konuyken kadındaysa süsler, takılar ve medeni hali üzerinden bir tanımlama yapılır.

Sonuç

Yayıncı ve bir tercüman olarak tanınan Ahmet İhsan, kurucusu olduğu *Ümran* ve *Servet-i Fünûn* dergisinde seyahat hakkında yazmış olduğu birçok makaleyle birlikte Avrupa'da ve Anadolu'da birçok farklı coğrafyada seyahat etmiş bir gezgindir. 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin önemli bir temsilcisi olarak tanımlanabilecek Ahmet İhsan, bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri öğrenmek, üzerinde yaşanılan coğrafyayı daha iyi anlamak için seyahatin önemli olduğunu farkındadır. Bu nedenle gezdiği ve gördüğü şehirler, diyarlar hakkında izlenimlerini gerek yazı dizisi olarak gerekse kitap şeklinde okurlarına sunmuştur. Bununla birlikte Batılı oryantalist ve maceraperest seyyahların seyahatnamelerine benzer şekilde gerçekten kurmacaya dönüşen seyahatnameler de yazmıştır. Bilimkurgu türünün en önemli temsilcisi yazar Jules Verne'in romanlarının temelinde yatan teknoloji ve seyahatin birlikteliği, Ahmet İhsan'ın yazınsal faaliyetlerinin yanı sıra yeni yerler görme isteği konusunda da meraklı olduğunu göstermektedir.

Seyahate merakı ve ilgisiyle yazdığı kurmaca seyahatnamesi *Altı Hafta Nil'de Seyahat*, bu açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Seyahatnamede değinilen konular, Batı'nın Doğu anlayışından izlenimler ve Mısır'ın on dokuzuncu yüzyıldaki durumu hakkında ayrıntılı şekilde bilgi içerdiği görülür.

Mısır'ı kurmaca seyahatnamesinde konu edinmesinin nedenleri arasında Batılı seyyahların egzotik ve farklı olarak algıladığı söz konusu coğrafya ile ilgili yazdıklarını yakından takip etmiş olduğu görülür. On dokuzuncu yüzyıl Avrupası için Mısır'ın bir cazibe merkezi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme atılımlarında İstanbul gibi Kahire'nin de ilerlemeler kaydettiği bilinmekte,

imparatorluk tarafından her zaman için ilgilenilen bir coğrafya olması Ahmet İhsan'ın da seyahatnamesinde mekân olarak tercih etmesine neden olmuş olabilir.

Ahmet İhsan'ın kurmaca olarak yazdığı *Altı Hafta Nil'de Seyahat*; arkeolojik, antropolojik, din, kültür ve modernleşme anlamında birçok konuyu içinde barındırmaktadır. Amerika'dan ve Avrupa'dan birçok yolcu ile birlikte antik Mısır'ı, Nil Nehri çevresindeki köy ve kasabaları ve aynı zamanda modern Mısır'ı hayalî seyyahına da gezmektedir. Antik Mısır hakkında okuduklarını seyahatnamesine ekleyerek seyahatnamesini zenginleştirir. Bir diğer taraftan da gerçekten görmediği ama kitaplardan öğrendiği Nil hakkında kurmaca bir metin yazarken kaygılı olduğunu da ifade eder. Aynı zamanda kurucusu olduğu *Servet-i Fünûn* dergisinde antik Mısır hakkındaki birçok makalenin de olması, onun kadim yerler hakkında bilgisinin olabileceğini, merak ettiğini de göstermektedir.

Gündelik yaşam ve özellikle bir haneye misafir olmak seyyah için kitaplardan ziyade yaşanarak deneyimlenebilecek ilginç anlardan biri olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında siyasal düzenin ardında sivil bir yaşamın en sade hali bir modern Osmanlı entelektüeline gözlemlenmiş olur. Bu da seyahatname okurları için önemli bir konu olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda dönemin süreli yayınlarında Kuzey Afrika'daki kabileler, soylar hakkında verilen bilgilerle Ahmet İhsan'ın verdiği bilgilerin birbirini tamamladığı ve Doğu bilgisi için güvenilir olup olmadığı da bu bağlamda düşünülmelidir.

Seyyahın gezdiği ve ziyaret ettiği antik Mısır ve mahrem hayatlar kendisine ne kadar ilginçse modern Mısır, fabrikalar ve yapılar da epeyce dikkatini çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme atılımları, İstanbul ve çevresinde kurulan askeri fabrikalar düşünüldüğü zaman Ahmet İhsan da bu bağlamda Mısır'daki sanayileşme atılımlarına seyahatnamesinde yer vermektedir.

Seyahatnamede Ahmet İhsan'ın kendi modern kimliğinin yansımaları, Batılı yolcularla arasında bir fark görmediğini görülür. Hayalî seyyahın Batılı yolcuları anlatırken onlarla kurduğu ilişkide herhangi bir ötekileştirme yapmaksızın sadece ortak gezilerdeki birlikteliklerini anlatmaktadır. Bunun dışında bir Müslüman Türk olarak düşünülürse seyahati sırasında tanıştığı Şarklı rehberlerin dil bilmesi, Batılı yaşam tarzını ve kültürünü deneyimlemiş olmaları Ahmet İhsan'ın rehberlere karşı bir üstün kimlik kurmadığı görülmektedir. Seyahatinin başından sonuna dek öğrenme ve gezmeye olan isteği yazdıklarından anlaşılmaktadır. Ahmet İhsan, seyahat ettiği Doğu coğrafyasının gizemini öğrenme ve onun bilgisini okuyarak merakını giderme amacındadır. Bu merakını giderirken de Avrupai bir tarzda (seyahat şirketi, konaklama, okuduğu eserler ve tanıştığı yolcular) bir sınır içinde Doğu'yu gözlemlemektedir.

Kaynakça

Ahmet İhsan. (1891a). *Avrupa'da ne gördüm?* İstanbul: Âlem Matbaası.

Ahmet İhsan. (1891b). *Asya-yı Şarkî'ye seyahat*. İstanbul: Âlem Matbaası.

Ahmet İhsan. (1896). *Altı hafta Nil'de seyahat*. İstanbul: Âlem Matbaası.

Ahmet İhsan. (21 Teşrinisani 1312 [3 Aralık 1896]). Suriye'de bir cevelan. *Servet-i Fünûn*, 12 (299), 164-165.

Ahmet İhsan. (17 Mart 1321[30 Mart 1905]). Müteveffa Jules Verne. *Servet-i Fünûn*. 28 (727), 387-388.

- Ahmet İhsan. (2007). *Avrupa'da ne gördüm? – Tuna'da bir hafta*. (Haz. A. Servantie ve F. Gündoğdu). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmet İhsan. (2018a). *Doğu Asya'ya seyahat*. (Haz. K. Karabulut). İstanbul: Pales Yayınları.
- Ahmet İhsan. (2018b). *Altı hafta Nil'de seyahat*. (Haz. K. Karabulut). İstanbul. Pales Yayınları.
- Darugazade Mehmet Emin Efendi. (1880). *İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya seyahat*. İstanbul: Kırk Ambar Matbaası.
- Ahmet Mithat Efendi. (2017). *Sayyadane bir cevelan: İzmit Körfezi'nde bir mesire-i saydiye havidir*. (Haz. İ. A. Kumsar). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ali Suavi. (1869). Livingston'un Nil menbain seyahati. *Ulûm Gazetesi*. (14), 819-821.
- Asiltürk, B. (1997). *Türk Edebiyatında Avrupa seyahatleri (1839-1923)*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Asiltürk, B. (Winter 2009). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4 (1-1). 911-995.
- Asiltürk, B. (2016). The image of Europe and Europeans in Ottoman-Turkish travel writing, (Ed. B. Agai vd.) *Venturing Beyond Borders-Reflections on Genre, Function and Boundaries in Middle Eastern Travel Writing* içinde (29-52). Würzburg.
- Atay, D. (2022). Altı hafta Nil'de seyahat. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. [Erişim Tarihi: 14 Haziran 2024].
- Butor, M. (Kasım-Aralık 2000). Jules Verne'in bazı yapıtlarında yücelim noktası ve Altın Çağ. (Çev. A. Bora). *Kitaplık*, (44), 109-114.
- Çelik, Z. (2016). *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda arkeoloji siyaseti*. (Çev. A. Gür). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çetin Baycanlar, S. (2015). *Türk edebiyatında Londra: Oksidentalizm merkezli bir okuma denemesi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Deringil, S. (2022). Hal-i vahşet ve bedeviyette yaşarlar: Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu ve post-kolonyalizm tartışması. *Simgeden millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e devlet ve millet* içinde (165-219). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Direktör Âli Bey. (1898). *Seyahat journali: İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a*. İstanbul: Rauf Bey Kütüphanesi.
- Dinç Kurt, Y. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında gezi türünün gelişimi (1920-1980)*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ebüzziya, Z. (1989). Ahmet İhsan Tokgöz. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2, 94-95. [Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2024].
- El-Neccar, N. (2022). İslam dünyasında seyahat: Merak, keşif ve tanışma. N. El-Cerrah (Ed.), *Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla İslam dünyasında seyahat: Doğu gezi edebiyatına dair incelemeler* içinde (7-13). (Çev. A. S. Aykut ve N. Merdan). İstanbul: Farabikitap.
- Ercilasun, B. (1996). *Ahmet İhsan Tokgöz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Eren Kaya, Fazile. (2019). Nil Nehrinde iki seyyah: Piri Reis ve Evliya Çelebi. E. Gürsoy Naskali (Ed.). *Geçmişten günümüze seyahat edebiyatı içinde (671-679)*. İstanbul: Elginkan Vakfı.
- Fatma Fahrünnisa. (2016). *Hüdavendigâr vilayetinde kısmen bir cevelân: Bir İstanbul hanımefendisinin Bursa seyahati*. (Haz. İ. Doğan). Ankara: Pegem Akademi.
- Hanlıçe, M. (2022). *Coğrafi keşifler*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- [İmzasız]. (17 Kânunuevvel 1308 [29 Aralık 1892]). [Ankara'ya Trenin Gelişi]. *Servet-i Fünun*, 4 (94), [Kapak Sayfası].
- [İmzasız]. (25 Ağustos 1310/6 Eylül 1894). 1311 Senesine Mahsus Nevşâl-i Servet-i Fünûn. *Servet-i Fünûn*, 7 (182), 405.
- [İmzasız]. (13 Şubat 1312 [25 Şubat 1897]). Altı Hafta Nil'de Seyahat. *Servet-i Fünun*, 12 (311), 397.
- [İmzasız]. (Şubat 1892). [Kapak Görseli]. *Cook's Oriental Travellers Gazette*, (2), [Kapak Sayfası].
- [İmzasız]. (Mart 1892). [Cook Kumpanyası Doğu Ofis Adresleri]. *Cook's Oriental Travellers Gazette*, (3), 3.
- [İmzasız]. (Eylül 1892). Egypt and the Nile. *Cook's Oriental Travellers Gazette*, (9), 7.
- Kadri. (1864). Keşf-i Menba-i Nil. *Mecmua-i Fünun*, (31), 648-658.
- Karateke, H. ve Aynur, H. (2012). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin yazılı kaynakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kolbaş, O. (2021). *Esîrî'nin Hüisâm-nâme adlı manzum Hac Seyahatnâmesi (İnceleme-metin tenkidi-nesre çeviri-açıklamalar-sözlük-özel adlar dizini)*. (Doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Koz, M. S. (Kasım-Aralık 2000). Jules Verne'in Türkçedeki serüveni/seçme kaynakça. *Kitap-lık*. (44). 151-160.
- Levend, A. S. (1957). *Türk edebiyatında şehrengizler ve şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin kültür tarihi*. (Çev. J. Traub ve Haz. Z. Aksu Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Makdisi, U. (2014). Osmanlı oryantalizmi. (Çev. A. Yıldız). *Oryantalizm Tartışma Metinleri içinde* (271-315). İstanbul: Doğubatu Yayınları.
- Makdisi, U. (2024). *Mezhepçilik kültürü: 19. yüzyıl Osmanlı Lübnanı'nda cemaatler, tarih ve şiddet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mollaer, F. (2019). *Kimlik, tanınma mücadelesi ve şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özay Diniz, Y. (2017). *Evliya Çelebi'nin acayip ve garip dünyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özdemir, Z. (2008). *Servet-i Fünûn dergisinde seyahat yazıları 1891-1901*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özgül, M. K. (Haziran-Temmuz-Ağustos 2011). Demir Asâ Demir Çarık. *Hece Gezi Özel Sayısı*, (174-175-176), 6-28.
- Özkoç, Ö. (2015). *Mısır'ın uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, merkezileşme ve özerklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Öztunçay, B. ve Ertem, Ö. (2019). *Tarihin merkezine seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı köklerinin yeniden keşfi (1886)*. İstanbul: ANAMED.
- Öztürk, V. (2024). Bir Osmanlı aydınının taşraya bakışı: Ahmet İhsan'ın seyahat yazılarında iç oryantalizm. *Türkkbilig*, (47), 328-347.
- Said, E. (2017). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Şahin, E. (2017). Klasik Türk edebiyatı metinlerinde Nil Nehri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (19), 275-312.
- Tezcan, N. (2019). *Seyahatname*'de gerçekle kurmacanın ince çizgisi: Evliya'nın Nil'in kaynağını görme tutkusu. M. Yalçın (Ed.). *Seyyahın Kitabı: Evliya Çelebi Üzerine Makaleler* içinde (281-293). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. (Haz. B. S. Baykal). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üstün, K. (2020). Ahmet İhsan Tokgöz. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. [Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2024].
- Verne, J. (2022). *Kaptan Antifer'in Harikulade Maceraları*. (Çev. H. F. Nemli). İstanbul: Alfa Yayınları.
- https://www.julesverne.ca/vernebooks/jules-verne_captain-antifer.html [Erişim tarihi: 21 Ekim 2024]